
KÖNYVEK

TARNAI CSILLAG
tarnai.csillag@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6019-7939

Robert BOYD és Peter J. RICHERSON. *Culture and the Evolutionary Process*. Chicago: University of Chicago Press, 1988; Robert BOYD és Peter J. RICHERSON. *Not By Genes Alone: How Culture Transformed Human Evolution*. Chicago: University of Chicago Press, 2004.

„Kultúra” alatt különböző tudományterületek képviselői mást és mást értenek, így olyan nehezen definiálható fogalomként működik, amely ugyanakkor alapvetően határozza meg kérdésfeltevéseinket. A bölcsészet- és társadalomtudományoknak egyik legfontosabb tárgyaként jelenik meg, gondoljunk akár a kritikai kultúrákutatók (*cultural studies*) vagy a kulturális antropológia gyakran nagyon is eltérő törekvéseire. A neveléstudományi, pedagógiai és pszichológiai elméletek, valamint a természettudományok szintén létrehozták saját kultúrafogalmukat, ennek megfelelően az emberi fejlődés, nevelődés, biológia területén különböző meggyőződések léteznek a kultúra mibenlétéről. A nézőpontok sokszínűsége mellett érdemes megjegyezni, hogy a kultúra történetiségében is változó fogalom; magyar viszonylatban többek között Márkus György összegző igényű munkája, a *Kultúra, tudomány, társadalom: A kultúra modern eszméje* tárgyalja a kultúra jelentésváltozásait a 18. század második felétől.

Mindezeknek a meggyőződéseknek az összefűlésére, a darwini evolúcióelmélet mintájára egy általános kulturális modell kidolgozására vállalkozott 1988-as *Kultúra és az evolúciós folyamat* (*Culture and the Evolutionary Process*) című könyvében Robert Boyd antropológus és Peter J. Richerson környezettudós. A különböző kultúrafogalmak útvesztőjében való eltévedést megelőzendő Boyd és Richerson saját kultúrafogalmukat már az első oldalakon világosan lefektetik: „[k]ultúra alatt

a tudás, az értékek és más, a viselkedést befolyásoló tényezők nemzedékről nemzedékre történő átadását értjük, tanítás és utánzás útján” (2). Vagyis ezen a területen is az egyedek közötti átörökítés a folyamat lényege, akárcsak a biológiai evolúció során. A két folyamat tehát egymás mintájául szolgálhat – sőt a szerzőpáros szerint nem is elválaszthatók egymástól. Érvelésük szerint ugyanis az egyedek külső, megfigyelhető tulajdonságai és/vagy viselkedési mintázatai (fenotípus) három feltétel – a gének, a környezet és a kultúra – folyamatos interakciójának az eredménye. A kultúra fogalmát nem szűkítik le kizárólag az emberekre, ám mivel a kulturális folyamatok az emberi evolúcióban játszanak kitüntetett szerepet, ezért elsősorban arra összpontosítanak könyvükben.

Boyd és Richerson elsősorban a szociobiológia eredményeire támaszkodva dolgozzák ki elméletüket, de vitatkoznak is velük. A szociobiológusok munkájában konszenzusnak tekinthető, hogy mivel a kultúrára való képesség maga is az evolúció terméke, a kultúra legtöbbször maximalizálja az egyedek evolúciós sikerességét és rátermettségét (*inclusive fitness*). Boyd és Richerson ugyanakkor rámutatnak arra, hogy a kulturális evolúció olyan eredményekhez is vezethet, amelyek a biológiai evolúció szempontból nem segítik az adaptációt. Többek között ennek a felismerésnek, és annak köszönhetően, hogy a szerzőpáros a társadalomtudományok eredményeit is felhasználja az elmélet kidolgozásához, a könyv arra vállalkozik, hogy árnyaltabban tárja fel az összefüggéseket a kultúra mint az átadásra alkalmas rendszer és a genetikai evolúció mint neodarwinista folyamat között. Ennek eszköze a Boyd és Richerson által „kettős öröklélméletnek” (*dual inheritance theory*) nevezett modell kidolgozása: a genotípusok és fenotípusok, a gének és a viselkedési mintázatok – tágan értve: biológia és kultúra – egymást dinamikusan alakítva változnak.

Boyd és Richerson modelljük aprólékos kifejtését követően különböző erőket azonosítanak és

modelleznek, amelyek hatnak a kulturális öröklődés tendenciára. Ezekkel (irányított variáció, közvetlen torzított átvitel, természetes szelekció, frekvenciafüggő torzított átvitel és közvetett torzított átvitel) a könyv különböző fejezetekben foglalkozik. Az irányított variáció (*guided variation*) során az egyének nem véletlenszerű, hanem célirányos vagy problémamegoldó tanulás révén hoznak létre új kulturális viselkedésformákat vagy módosítanak meglévőket. Ez a folyamat elsősorban egyéni tanuláson alapul, és gyakran az adott környezeti feltételekhez való adaptív alkalmazkodást szolgálja. Mivel nem pusztán utánzásról van szó, az irányított variáció lehetőséget ad az újításra és a kulturális sokféleség megjelenésére. A természetes szelekció a kulturális evolúcióban azt jelenti, hogy bizonyos kulturális viselkedésformák vagy eszmék nagyobb valószínűséggel maradnak fenn és terjednek el, mert növelik az egyének túlélési vagy szaporodási esélyeit, esetleg javítják gazdasági vagy társadalmi pozíciójukat. Más szóval: a kulturális „változatok” versenyeznek egymással, és az adaptívabb, hasznosabb – gyakran kognitív vagy funkcionális előnnyel bíró – formák idővel elterjednek, míg a kevésbé hatékonyak kikopnak a populációból. A közvetlen torzított átvitel (*direct bias*) olyan társas tanulási mechanizmus, amely során az egyének nem véletlenszerűen, hanem a tartalmuk alapján preferálva választanak kulturális változatokat. Egy adott viselkedés vagy ötlet nagyobb eséllyel kerül átvételre, ha azt az egyén hasznosnak, vonzóknak, érdekesnek vagy könnyen megérthetőnek találja. Itt tehát a választás oka maga a kulturális információ tartalma, nem pedig annak forrása vagy elterjedtsége. A frekvenciafüggő torzított átvitel (*frequency-dependent bias*) esetében a választás alapja, hogy egy kulturális változat mennyire gyakori vagy ritka. A legelőnyösebb változat legtöbbször a legerjedtebb, így a leggyakoribb változat elsajátítása gyakran a „helyes” kulturális változat elsajátításának legkönnyebb módja. A közvetett torzított átvitel (*indirect bias*) során az egyének nem közvetlenül a kulturális információ tartalmát értékelik, hanem a tudás forrását veszik alapul, amikor eldöntik, mit tanuljanak el. Az emberek ilyenkor olyan modelleket választanak tanulásra – például sikeres, tekintélyes, népszerű vagy megbízható személyeket –, akiknek a viselkedése követésre érdemesnek tűnik. Ez a mechanizmus lehetővé teszi, hogy gyorsan alkalmazkodjunk egy

társadalmi környezethez, de nem garantálja, hogy a tanult viselkedés adaptív lesz.

Eric A. Smith, a kötet egyik recenzense kiemeli, hogy a szerzők kivételes éleslátással határozzák el – ahol az elhatárolás egyben kölcsönhatásuk feltárásának is az alapja – az egyéni tanulás adaptív okait és következményeit a kulturális átadás útján megvalósuló társas tanulás okaitól és következményeitől, azaz a folyamatok mikro- és makroszintjét. Ez különbözteti meg a szerzőket azoktól az általuk „holisztikusabbnak” nevezett paradigmákat követőktől (például a szociológiai és antropológiai funkcionalisták vagy a marxisták), akik azt állítják, hogy a társadalom formálja az egyéni viselkedést. Boyd és Richerson modelljeiben ezzel szemben „a két szint kölcsönösen kapcsolódik egymáshoz; a nagyléptékű folyamatok hatással vannak a kisléptékű jelenségekre, és fordítva” (23). Ezzel a megközelítéssel képesek arra, hogy az egyén társadalomra gyakorolt hatását is érzékenyen közelítsék meg, miközben a nagyobb rendszer hatásával is számolnak.

Smith emellett a matematikai modelleket is dicséri, amelyek aprólékosan modellezik a gének és a kultúra közötti interakció számos különböző formáját. A könyv ugyanis rengeteg matematikai képletet tartalmaz. Ennek szükségességét azzal indokolják a szerzők, hogy empirikus vizsgálódások hiányában munkájuk „a tudomány feladásával és a spekulatív filozófiába való visszahúzóddással járna” (28). Tisztában vannak ugyanakkor azzal is, hogy könyvüket nem kizárólag természettudósok fogják majd forgatni, így alapos és részletes leírásokat mellékeltek a képletekhez. A könyv egyértelműen egyik legnagyobb erénye ennek köszönhetően az a közérthető nyelvezet, amelynek segítségével a szerzők bonyolult elméleti belátásokat összegeznek, és tesznek könnyen hozzáférhetővé mind a természet-, mint a bölcseszeti- és társadalomtudományok felől közelítő olvasók számára.

Mindamellet, hogy elismeri a vállalt tudományos feladat relevanciáját és a befektetett munkát, Smith két ellenvetést fogalmaz meg a kidolgozott elméleti gondolatmenettel kapcsolatban. Mindegyiket hangsúlyozza, hogy bár érti a szerzőpáros kritikáját a szociobiológia korábbi irányzataival szemben, nincs teljesen meggyőződve arról, hogy a kettős öröklélmélet modellje és a kulturális szelekció valóban annyira jelentősek, hogy a genetikailag öröklődő mintákhoz hasonlóan szignifi-

káns hatást gyakoroljanak az evolúciós folyamatokra. Smith ezzel összefüggésben úgy gondolja, hogy a szerzők nem támasztják alá elégséges, a szövegben szerepeltetett empirikus bizonyítékkal a változ jelenségeket.

Smith ellenvetései döntően a bemutatott elmélet empirikus bizonyíthatóságát kérdőjelezi meg, ugyanakkor recenzióban egy, a kutatás kérdésfeltevésének ideológiáját érintő aggályomnak szeretnék hangot adni. Ez nem példa nélküli a kötet recepciójában: korábban is többen rámutattak, hogy a szerzők kultúrafelfogása nem elég „aktivista”, és nem számol azzal, hogy a kultúrát az egyének nemcsak elfogadják vagy elutasítják, akár módosítják, hanem a kultúrának sokan aktívan ellenállnak, ráerőltetik azt másokra vagy manipulálják saját egyéni haszonszerzésük reményében.

A szerzőpáros már 1988-as könyvében is jelezte, hogy tervezik elmélyíteni kutatásaikat, empirikus vizsgálataikat, és ez valóban így történt: a következő csaknem húsz év munkáját összegezve *Nem csak a géneken keresztül: Így alakította át a kultúra az emberi evolúciót (Not By Genes Alone: How Culture Transformed Human Evolution)* címmel jelent meg ismét közös könyvük 2006-ban. Korábbi munkájuktól eltérően a szerzők expliciten nem mutatnak be, csupán mellékelnek matematikai modelleket és képleteket. Az elméletalkotásról – „Bolondok azok a matematikai modellezők, akik összekeverik absztrakcióikat a valósággal” (255) – az empiriára kerül a hangsúly. Ebben az írásukban a szerzők rövid, tételmondatos címmel emelik ki a kultúra jellegéről alkotott elképzeléseiket, és különböző tudományterületekről származó példákkal, jelenségekkel (néprajz, régészet, pszichológia stb.) támasztják alá érveiket.

Érvelésük középpontjában továbbra is az a tételmondat áll, hogy a kultúra a Darwin által felrajzolt evolúciós folyamatnak megfelelő módon alakult ki és változik, ennek megfelelően pedig a kultúra értelmezése létfontosságúvá válik az emberi viselkedés elemzésekor. Augustín Fuentes recenziójában a szerzőpáros öt legfontosabb állítását összegzi a néhány évvel korábban megjelent *A kultúrák eredete és evolúciója (The Origin and Evolution of Cultures)* című tanulmánykötetük alapján: 1. a kultúra olyan információ, amelyet emberek egymástól sajátítanak el utánzás, tanítás, vagy más szociális tanulás útján, 2. a kultúra változását a darwini evolúciós folyamathoz hasonlóan kell el-

képzelnünk, 3. a kultúra az ember biológiájának része, 4. a kultúra teszi az emberi evolúciót különlegessé más élőlények evolúciójához képest, 5. a gének és a kultúra együtt változnak, fejlődnek.

Az első könyvhöz hasonlóan ennek az írásnak is az egyik legfontosabb eredménye annak felmutatása, hogy a kultúra, a környezet és a biológia hogyan fonódnak szorosan össze. A harmadik fejezetben részletesen tárgyalt gén–kultúra koevolúció kapcsán a kulturális evolúciót alakító szelekciós erők működését gondolják újra. A genetika kapcsán a mutáció, a természetes szelekció és a sodródás merülnek fel, míg a kultúra esetében a „véletlen erők” (kulturális mutáció és kulturális sodródás), a „döntéshozó vagy tanulási torzítások” és a már tárgyalt „kulturális természetes szelekció” érvényesítik hatásukat. Ezek nagyrésze már a korábbi könyvben is kifejtésre került. Kulturális mutációról véletlenszerű, egyéni szintű folyamatokból eredő hatások esetén beszélhetünk, például akkor, ha egy egyén tévesen jegyez meg egy kulturális elemet. A „véletlen erők” másik fajtája a kulturális sodródás (*drift*), amikor statisztikai anomáliák gyakorolnak kiterjedt hatást kis populációkra. Például olyan társadalmakban, ahol bizonyos tudás kizárólag meghatározott személyekhez kötődik, előfordulhat, hogy egy generációban minden ilyen tudáshordozó fiatalon meghal, vagy nem adja tovább tudását – így az adott kulturális elem teljesen eltűnhet. A döntéshozó erők közé tartoznak azok a társas tanulási folyamatok, amelyek során az egyének nem véletlenszerűen, hanem bizonyos szabályszerűségeket szerint vesznek át kulturális elemeket: például az irányított variáció (újítás, célzott tanulás), vagy a különféle torzított átvitelek (például a gyakori, tartalmilag vonzó vagy presztízshez kötődő változatok előnyben részesítése).

Azzal, hogy ebben a könyvben már nem szerepelnek bonyolult, a bölcsészettudományok területén kutatók számára nehezen értelmezhető képletek, a szöveg érvelése és felépítése is jóval közérthetőbb. Ez a beszédmód is hozzájárul ahhoz, hogy – megértve a felvázolt modelleket – Fuentes megállapításával egyetértve képesek legyünk arra, hogy a tisztán evolucionista pszichológiával és a hiperreflexív szociokulturális antropológiával szemben ezen az új irányon keresztül kerüljünk közelebb ahhoz, hogy megállapítsuk, pontosan mit jelent embernek lenni.

A továbbfejlesztett elmélet kapcsán több kritikát is megfogalmaztak. Fuentes például azzal vádolja a szerzőket, hogy túlzottan leegyszerűsítik a darwini modellt, amikor a kulturális változásokat szinte kizárólag a természetes szelekcióval magyarázzák, és nem térnek ki kellő mélységgel az alternatív, komplexebb kulturális mechanizmusokra. Véleménye szerint a kulturális szelekció ilyen értelmezése túlságosan determinisztikus, és nem elég árnyalt ahhoz, hogy megragadja a kulturális dinamika valódi sokféleségét. A recenzió hangsúlyozza, hogy a szerzőpáros érvelése nem elég meggyőző addig, amíg nem tárják fel részletesebben a kultúra és más evolúciós erők (például szimbolikus gondolkodás, társadalmi struktúrák) közötti bonyolult kölcsönhatásokat.

Egy másik recenzens, Hourdequin szintén kritikai észrevétellel él, amikor egy konkrét példán keresztül kérdőjelezi meg a szerzők fogalmi keretezését. A könyv egyik érve szerint a kulturális természetes szelekció akkor is működik, amikor egy korábban utánzott, sikeres személy – például egy kábítószerfüggő, aki börtönbe kerül – kikerül a társadalmi modellkínálatból. Ezzel a társadalom gyakorlatilag „negatív szelekciót” hajt végre, hiszen csökken annak az esélye, hogy a kábítószer-függőség mint kulturálisan másolható viselkedésforma, fennmaradjon. Hourdequin kritikájának lényege, hogy a szerzők példája – miszerint egy negatív viselkedésmódot a társadalom kiszorít – nem illeszkedik világosan a természetes szelekció elvébe, ha nincs megfelelően definiálva, mi alapján „szelektálódik” egy kulturális minta. A fogalmi keret hiányosságai miatt az olvasó számára elmosódik a határ a kulturális és biológiai fitness között, így a szerzők érvelése nem elég meggyőző vagy következetes.

Mindazonáltal Boyd és Richerson munkája hiánypótlónak tekinthető abban az értelemben, ahogyan hatalmas elméleti apparátus és szakirodalom mozgatószálat letisztult, közérthető nyelven fogalmaznak meg a humán- és természettudományokat egyaránt érintő elméletet a kultúra jellegéről. Az elmélet egy „harmadik útnak” tekinthető a kultúraellenes, evolúcióban gondolkodó pszichológusok és evolúcióellenes társadalomtudósok álláspontja között. A tudományterületek közelítése pedig olyan termékeny eredményekkel járhat, amelyek kölcsönösen befolyásolják és alakítják egymás kultúrafogalmát.

SÁNDOR LÁSZLÓ
sandor195@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3287-6165

Alberto ACERBI. *Cultural Evolution in the Digital Age*. Oxford: Oxford University Press, 2020.

Alberto Acerbi olasz teoretikus *Cultural Evolution in the Digital Age* című munkája a kognitív antropológia, a pszichológia és a társadalomtudomány határterületén tárgyalja a kulturális gyakorlatok és szimbolikus (írott és multimédiális) tartalmak fennmaradását és terjedését az általános digitalitás korában. Újszerű szempontokat szolgáltat nemcsak az irodalomelmélet kánonképződést tárgyaló munkáihoz, de a filozófiai megalapozottságú médiaelméletekhez képest is: a tartalmak vagy éppen a közvetítő médiumok sajátosságainak vizsgálata helyett azokra a pszichés folyamatokra koncentrál, amelyek mindig is meghatározták a kultúra továbbörökítésének folyamatait. Módszertana is újszerű: kvalitatív elemzések helyett kvantitatív kutatási eredmények segítségével igyekszik bemutatni, hogy miért terjedhetnek jobban bizonyos tartalmak (például a negatív hangvételű hírek) az online térben, és hogy igazolhatóak-e az olyan általános vélekedések, mint hogy a közösségi média az ideológiai polarizációt vagy az álhírek térnyerését segítené elő.

Acerbi a kulturális evolúció mozgatórugóit, azaz a kulturális tartalmak és gyakorlatok terjedésére, öröklődésére és változására vonatkozó ökölszabályokat az egyén pszichés működésének szabályszerűségeiből vezeti le. Induktív módon jár el; teoretikus kiindulópontja, hogy a kultúra fő jellemzői az egyének szintjén megvalósuló interakciók statisztikai aggregátuma (23). Állítása szerint az ember társas lény, akinek alapvonása a másolásra való hajlam, a másolás azonban nem véletlenszerűen történik, hanem olyan kognitív imperatívuszok szerint, mint hogy „másold a többséget”, „másold a sikeres és elismert embert” és „másold azt, aki hasonlít hozzád”. A kulturális átöröklődés tehát nem átgondolt és pragmatikusan megalapozott szelekcióként írható le, hiszen ennél fontosabb összetevő a hitbéli ráhagyatkozás. Ahogy a múlt embere számára sem volt pontosan érthető, hogy miért hasznos megfőzni a húst, úgy általában mi sem vagyunk vele tisztában, miért lehet érdemes okoseszközaink operációs rendszerét

frissíteni, vagy hogy biztonságos-e a felhőalapú adattárolás – mégis csináljuk.

Habár a könyvben ismertetett kutatások az említett másolási szabályszerűségek sokaságát sorolják fel, sőt már-már elrettentő módon hangsúlyozzák érvényességüket, Acerbi ezeknek inkább a kontextuális korlátait emeli ki. Példaértékű esete ennek az Asch-kísérlet ismertetése (34–38), amely az 1950-es években azt látszott bizonyítani, hogy az emberek – az esetek mintegy harmadában – hajlamosak elfogadni és képviselni a többségi véleményt, még akkor is, amikor az egyértelműen téves. Az ezzel kapcsolatos konformitás-elv (másként: alkalmazkodási torzítás) általános érvényét azonban Acerbi további kísérletek tanulságai alapján kétségbe vonja, amellet érvelve, hogy az egyén akkor hajlandó vakon követni a többséget, amikor bizonytalan, vagy ennek nincs igazi tétje (mint például a kísérlet során). Hiszékenyek vagyunk tehát, állítja ő, de nem olyan mértékben, ahogy azt általában gondoljuk, és ahogy azt egyes kutatások sugallják.

A kulturális öröklődés (azaz a kulturális tartalmak másolása) tehát nem kritika nélkül megy végbe, egy-egy tartalom terjedése sokszor lehet öngerjesztő folyamat „a gazdag még gazdagabb lesz” elv mintájára. Ennek példái nemcsak a keresztnevek vagy a kutyafajták, amelyek esetében korszakonként és régióként néhány nagyon elterjedt és rengeteg kis példányszámú egyed jellemző (sok *Anna* és kevés *Adélia*), de igaz ez az internetes tartalmakra is: a kevés nagy elérésű Instagram-influenszer, YouTube-csatorna és hírportál mellett számtalan alig ismert is létezik. Az ilyen, nem egyenletes eloszlások esetében a jelenlét vagy láthatóság meghatározó tényező, nem véletlen, hogy bevezető a digitális kor egyik legfontosabb tényezőjének az információk hozzáférhetőségét (*availability*) és a tömegek elérésének lehetőségét (*reach*) gondolja (xviii). Még akkor is, amikor más terjedési mintázatokat, szabályszerűségeket ismertet és kritizál, mindig visszatér ennek hangsúlyozásához, és kiemeli más hatásoktól való szétszalazhatatlanságát – vagyis, hogy valaminek mindenekelőtt elérhetőnek kell lennie ahhoz, hogy széles körben elterjedjen.

Az egyéb tényezők egyike a presztízshatás, azaz az elismert emberek követésének jelensége. Az influenszerek korában azt gondolhatnánk, hogy az elismertség önmagában jelentős szellemi

és piaci befolyást biztosít, amennyiben a hírnév elősegítheti a szellemi vagy akár a fizikai termékek terjedését. Acerbi szerint azonban a képlet ennél bonyolultabb. Igaz ugyan, hogy a közösségi médiában a nagyobb követőszám nagyobb elérést jelent, de a hírnév önmagában nem garanciája az eladhatóságnak – sem kulturális, sem piaci értelemben. Azok a kutatások, amelyek a hírességek reklámarcként való felhasználását vizsgálták, akár a hagyományos, akár a digitális médiában, nem igazolták vissza ennek egyértelmű pozitív hatását (59–62). Állításuk szerint a hírvéresnek ez a formája leginkább akkor működik, amikor az adott híresség a reklámhoz kapcsolódó terület szakértőjének tekinthető (például Michael Jordan a sportcipők esetében), ekkor azonban már nem pusztán a presztízskövető tendencia érvényesül (61). Ha tehát el szeretnénk adni valamit, a presztízshatás kihasználása helyett érdemesebb az elérés mértékét maximalizálni, azaz drága Michael Jordan-es reklámok helyett inkább olcsóbb, de nagyobb elérésű közösségimédia-hirdetésekre költeni a költségvetésünköből. Az influenszerek is akkor hasznos közvetítői a tartalmaknak, ha a körük szerveződő közösségek megbíznak bennük, hozzáértőnek tekintik őket, illetve a követőtábornak még van lokális, személyes jellege – számszerűen 10 000 és 100 000 közötti optimális követőszámmal, tudniillik a követők száma és az aktív bevonódás aránya fordítottan arányos (66–67).

A (hír)név és a tartalom viszonyának másik fontos példája a „hamis idézetek” esete. Ekkor a közösségi médiában hangzatos idézetek mellett olyan hírességek nevei szerepelnek, akik azokat soha nem mondták („A tájékozódás okos emberre vall, de bölcsesség az, ha nem hiszünk el mindent, amit a Facebookon olvasunk.” – Albert Einstein). Ez a rész ismerteti az ezt vizsgáló kutatást, amelynek során véletlenszerűen rendelték híres és kevésbé híres emberek nevéhez idézeteket, és megkérték a kísérleti alanyokat, hogy válaszssák ki a számukra tetszetősebb mondatokat. Ezzel párhuzamosan ugyanezt a kísérletet elvégezték nevek nélkül is. Az eredmények azt mutatják, hogy a résztvevők az első esetben is a nevektől függetlenül, pusztán a szöveg alapján ítélték meg az idézeteket. Acerbi szerint ez azt jelzi, hogy a helytelen forrással megjelölt idézetek éppen nem a hozzájuk rendelt nevek miatt terjednek: ha egy idézet megkapó, azt sokan másolják, és egy idő után annak

járolékos eleme, a forrásmegjelölés vész el vagy módosul, éppen járulékos volta miatt. Ebben az esetben tehát a tartalomnak nem annyira a forrása vagy kulturális kontextusa lényeges, hanem az érzelmi hatásmechanizmusa (57–59). A presztízs-követés tendenciájával tehát a könyv úgy jár el, mint sok más kognitív torzítással vagy evolúciós ökölszabállyal kapcsolatban: először ismerteti ezeket, bemutatja a mellettük szóló érveket és kutatásokat, majd kérdőre vonja azok totális érvényességét.

Arról, hogy a tartalomkövetítést milyen érzelmi hatások segítik elő, és ezt milyen módszerekkel lehet kutatni, a könyv egy másik, az álhírek terjedését tárgyaló fejezetében olvashatunk részletesebben (117–155). Itt a *sorozatos reprodukció* (*serial reproduction*) vagy más néven *átviteli láncok* (*transmission chains*) kísérleti módszertanát és annak eredményeit helyezi előtérbe. A sokat hivatkozott módszer valójában a gyermekkorunkból ismert „sugdosós játék” laboratóriumi változata, amely során a résztvevők történeteket mesélnek tovább egymásnak, majd a kutatók a lánc végére létrejövő történeteket összehasonlítják az eredeti változattal. Ezzel a módszerrel kimutatható, hogy az emberek körülbelül kétszer nagyobb valószínűséggel jegyzi meg és adják tovább a negatív töltetű üzeneteket, mint a pozitívakat (ennek a kognitív torzításnak a neve *negativity bias*). Acerbi szerint ennek evolúciós okai lehetnek, hiszen mindig is fontosabb volt a fenyegetések, a rossz hírek továbbadása, mint az örömhíreké. Ha azt halljuk, hogy „a szikla alatt mérgeskígyók vannak”, azt nemcsak kisebb valószínűséggel ellenőrizzük (hiszen ez veszélyes lenne), mint hogy „a szikla alatt gyémántok vannak”, de evolúciós érdekünk terjeszteni is a híret (142). Az említett módszerrel kimutatható például, hogy a fenyegető és az undorkeltő tartalmi elemek nagyobb hatással bírnak az emberekre, azaz hajlamosabbak azokra jobban figyelni, azokat megjegyezni és továbbítani. Ezt a hatást bizonyítják nemcsak az évszázadokat átölelő szövegábrányászati -vizsgálatok (139), de a közösségi médiára vonatkozó kutatások is. Az álhírek terjedésében sem maga az információs tartalom, a hamis tények a meghatározóak, hanem az érzelmi hatáskeltő elemek.

Az álhírekkel kapcsolatos előítéletek mellett a könyv hosszan elemzi a véleménybuborékok kialakulásának és hatásának jelenségét is (96–116). Állítása szerint a közvélekedéssel ellentétben a közös-

ségi háló éppen nem a polarizációt segíti elő, hanem inkább az ellen hat. Ennek oka, hogy a közösségi platformokon – bár tagjai gyakran megerősítik egymás vélelmeit, kialakulnak véleményközösségek, és hajlamosak vagyunk a saját véleményünket támogató tartalmakat terjeszteni (*myside bias*) – nemcsak a saját véleményünkkel és nézeteinkkel, de az azoknak ellentmondó tartalmakkal is találkozunk, amelyek hatnak ránk – sokkal inkább, mint az offline térben. Acerbi bemutat egy kutatást, amely során három országban mérték az emberek elfogultságának mértékét választások előtt és után. Eszerint a politikai tartalmaknak való kitettség inkább csökkentette a polarizációt (113–114). Azt a hipotézist, hogy a közösségi média inkább a polarizáció ellen hat, megerősíti továbbá az a tény, hogy az idősebbek (akik kevésbé vannak jelen az online térben) szélsőségesebb nézeteket vallanak, mint a fiatalok (111), valamint hogy más kutatások a polarizáció tendenciaszerű növekedését már az 1970-es évektől detektálni vélik, és így annak inkább szocioökonómiai okait feltételezik (114–115). Összességében tehát érvényesülhetnek a digitális világban a saját véleményeket megerősítő kognitív torzítások (*self-similarity bias, myside bias*), de a különböző véleményeknek való kitettség mégis inkább a polarizáció ellen hat.

Utóbbi hipotézissel szemben a felkészült olvasó felvetheti, hogy a közösségi média hírfolyamai egyre inkább személyre szabottak, így a sajátunknak ellentmondó vélemények egyre kevésbé jelennek meg számunkra ezeken a felületeken. Ennek az ellenérvnek tudatában van Acerbi is, bár – a korábban említett folyamatokhoz és kognitív meghatározottságokhoz képest – viszonylag röviden és felszínesen foglalkozik csak vele. Az online algoritmusoknak három jellemzőjét írja le és teszi rögtön zárójelbe (204–211). Először is elfogadja, hogy az algoritmusokra jellemző a részrehajlás (példaképp az Amazon munkaerő-toborzó algoritmusát említi, amely a belátáplált adatok alapján a női felvételizőket diszkriminálta), de kiemeli, hogy az emberek sem mentesek ettől, és az ilyen típusú „hibák” korrigálhatók. Ezen túl felveti problémaként, hogy az algoritmusok működése nem belátható olykor a programozók számára sem, de szerinte ez sem egyedi jelenség, hiszen a kulturális folyamatok többsége szintén nem az. Harmadikként pedig a személyre szabott működést mint *algoritmikus torzítást* veti fel, de állítása

szerint az elvégzett kutatások eddig nem erősítették meg, hogy ez számottevő tényező lenne a kulturális átadás során.

A könyv egyik legnagyobb gyengéje éppen az ehhez (az algoritmikus működéshez) hasonló sajátosságok figyelmen kívül hagyása, vagy legalábbis alulértékelése. Ez a típusú korlátoltság persze magából a nézőpontból, a jelenségek tárgyalásának elméleti keretéből következik, de a médiaelméletek követői számára, akik éppen a médiumok jelentésalkotó szerepére kívánják helyezni a hangsúlyt, reflektálatlanságnak tűnhet. A szerző által tárgyalt kutatások jelentős része nem a digitális és digitalitás előtti kulturális öröklődési mintázatokat ütközteti, inkább egy, e differenciát nélkülöző nézőpontból feltételezi azok folytonosságát. További problémaként merülhet fel az online tér kulturális folyamatainak változékonysága is, amelyre Acerbi maga is többször utal, ahogy magának a kulturális evolúciókutatás diszciplínájának a gyors fejlődésére is (xiii, xvii). E változékonyság miatt azonban felmerülhet a gyanú, hogy a bemutatott, konkrét jelenségekre, digitális folyamatokra vonatkozó (általában 8-10 éves) kutatások eredményei talán már nem is egészen relevánsak – például ami a különböző közösségi platformok perszonalizációs algoritmusait illeti (hiszen emlékezhetünk, hogy tíz éve még egészen másként nézett ki a Facebook-hírfolyamunk). Hogy a két fenti szempont, tehát a digitalitás specifikus működésének feltárása és a digitális platformok változékonysága között feszülő ellentmondás mennyiben feloldható, szintén nem merül fel a könyvben. Mondhatjuk persze, hogy ez nem is számonkérhető Acerbi munkáján, hiszen nem erről kíván beszélni. Azt azonban talán joggal róhatjuk fel a szerzőnek, hogy a cím többet ígér annál, mint amit nyújt: az ugyanis a digitális korba ígér betekintést a kulturális evolúció szempontjából, de a digitalitásnak valójában csak egy szegmensét, a közösségi média működését tárgyalja. Részletesebben a Twiterről (mai nevén X-ről) és a Facebookról van benne szó, de a kép- vagy videómegosztó platformokat legfeljebb érintőlegesen, említés szinten tárgyalja, ahogy a blogok, hírportálok, videójátékok egyéb alkalmazások sem kerülnek említésre, ezek kulturális hatásait és evolúciós működését nem elemzi.

Összességében azonban, minden hiányossága ellenére a *Cultural Evolution in the Digital Age* olvasásra érdemes. Nemcsak azért, mert összetetten, a

megszokott bölcsészettudományi beszédmódokhoz képest újszerű módon tárgyalja az információk és kulturális kódok terjedésének kortárs folyamatait, de azért is, mert kritikai elemzései sok közhelyeszerű vélekedést megkérdőjeleznek. Habár végső következtetéseket ritkán von le, a különböző nézőpontok ütköztetése és a statisztikai bizonyítékok árnyaltabbá tehetik a kulturális tartalmak terjedésének és átöröklődésének diskurzusát. Még ha a cím többet ígér is, mint amennyit ez a bevezető jellegű mű kínál, a mediális megelőzöttség dogmatikus tételét („a médiumok határozzák meg tevékenységeinket”) figyelmen kívül hagyva hasznos szempontokkal gazdagíthatja a digitális tartalmak terjedéséről való gondolkodásunkat.

HELIKON

TÓTH BARBARA

toth.barbara0517@gmail.com

ORCID: 0009-0009-1799-7955

Ronald INGLEHART. *Cultural Evolution – People’s Motivations are changing, and Reshaping the World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

Tudományos igénnyel, ám közérthetően megírt szociológiai mű, amely a kulturális evolúciót mint az emberek értékválasztásai mögött meghúzódó motivációkat vizsgálja empirikus kutatásokból kiindulva. A szerző Ronald F. Inglehart, amerikai politológus, közreműködője többek között az *EuroBarometer* közvéleménykutatásainak és alapító elnöke a *World Values Survey Association*nek, amely vezetésével 105 ország lakosságának (a világ népességének több mint 90 százalékának) értékeit és hitrendszerét vizsgálta 1981 és 2014 között. Ezekkel a statisztikai adatokkal, diagramokkal illusztrált kutatásokra hivatkozva érvel *Cultural Evolution* című, pályáját összegző könyvében hipotézise mellett, miszerint az emberek együttéléseinek módjait a gazdasági körülmények határozzák meg – és hogy a modernizáció nagyjából kiszámítható módon zajlott és zajlik a mai napig. Konkrét meglátásai ugyanakkor sok újdonságot nem hoznak (a könyv 2018-as megjelenésű); a nyugati típusú demokráciák kiépülésének ünneplését adják a populizmus térnyerésének kritikája mellett. Habár felszólal a társadalmi egyenlőtlenségek és a ki-

zsákmányolás különféle módozatai ellen, könyve megmarad a centrumországok neoliberális diskurzusán belül – miközben az adatelemzés és a szociológiai-gazdaságtani megközelítést kiegészítő kulturális evolúció elmélete a már sokat hallott érvrendszer árnyaltabb kibontását teszi lehetővé.

Már a bevezetőben leszögezi, hogy a korábbi modernizációs elméletek azért vallottak kudarcot, mert az emberi viselkedést összetett tényezők széles skálája befolyásolja, így irreális minden olyan állítás, amely pontos, determinisztikus előrejelzéseket akar tenni. Maga is szembesül ezzel a problémával, és ezért választja a kulturális evolúció elméleti hátterét saját eredményeinek értelmezésekor: ez ugyanis erősen interdiszciplináris megközelítés, az antropológia, a régészet, a biológia, a közgazdaságtan, a történelem, a nyelvészet, a pszichológia és a szociológia határterületén. A kulturális evolúció azt járja körül, hogy az egyéni értékítéletet és döntésmechanismusokat milyen közösségi és kognitív tényezők befolyásolják; illetve megfordítva: ezek az egyéni döntések miként eredményeznek kulturális folyamatokat. Inglehart látszólag szintén ezekre támaszkodik, ám döntő faktorként az ezek mögött meghúzódó gazdasági folyamatokat tartja, érdekes egyvelegeként a gazdasági-politikai és kognitív-társadalmi megközelítéseknek. Ennek eredménye, hogy elméletileg nem teljesen megalapozott munkája: a kulturális evolúció inkább mint metafora és gondolkodásmód jelenik meg esetében, semmint kidolgozott és következetesen érvényesített keretrendszer. A könyv ugyanakkor nem a tudományos elit számára készült, megértése nem igényel előtudást, s habár sok grafikont tartalmaz, a nagy mennyiségű adaton alapuló összefüggéseket képesek egyszerű, szemléletes mintázatokban összefoglalni.

Segít megérteni laikusok számára, hogy az emberek értékrendjének és céljainak változása hogyan változtatja meg közös világunkat. A modernizációs elmélet új, empirikusan tesztelt változatával magyarázza például a második világháborút követő társadalmi változásokat a nyugati világban. Bemutatja, hogy a társadalmi és gazdasági biztonság eredményezte az ún. posztmaterális értékek térnyerését, például a környezetvédő pártok előretörését vagy a nemek közötti egyenlőség növekedését. Ennek megfelelően a gazdasági bizonytalanság és annak pszichés következményei okozzák szerinte az olyan politikai jelenségeket, mint

Trump elnöksége, a Brexit vagy a francia Nemzeti Front előtörése, amelyeket a materiális értékek visszatéréseként azonosít.

A könyv bevezetőjében olvashatjuk, hogy a nemek közötti egyenlőséggel és a homoszexualitással kapcsolatos tömeges hozzáállás kétlépcsős folyamat során változott a nyugati társadalmakban. Az első szakasz a melegekkel szembeni nagyobb tolerancia és a nemek közötti egyenlőség nagyobb támogatása felé történő fokozatos, lassú elmozdulás volt, amely az idősebb generációk leváltásával ment végbe. Végül ez elérte azt a küszöböt, amikor a magas jövedelmű társadalmakban az új nézetek normává váltak. Ekkor jön képbe a kulturális evolúcióban jól ismert alkalmazkodási torzítás (*conformity bias*). Ennek lényege, hogy az egyén döntése során a többségi véleményre hagyatkozik, mivel az kipróbáltnak és sikeresnek mutatkozik – így csökkentve a döntéssel járó kognitív erőfeszítéseket. Amikor a homoszexuálisok elfogadottsága elérte a küszöbértéket, a korábbi ellenzők is elkezdtek támogatónan fellépni, ami sokkal gyorsabb változást eredményezett, mint a népességcsere által előidézett folyamatok. 2015-re az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának többsége támogatta az azonos neműek házasságát: még az idős bírák is a történelem „jó” oldalán akartak állni. Vagyis e történet szerint gazdasági folyamatok fokozatosan és lassan eredményeznek mentalitásbeli változásokat, amelyek a társadalmi dinamikáknak köszönhetően egy idő után felgyorsulnak és paradigmaváltónak bizonyulnak.

Inglehart szerint a kultúra a társadalom túléleli stratégiáját alkotó, tanult viselkedési formák összessége. Megállapítja ugyanakkor, hogy a második világháború után a nyugati társadalmakban a túlélés mindennapi kérdései háttérbe szorultak a gazdasági jólét következtében, s már nem a fizikai biztonság nemzetenként eltérő különbsége határozza meg az emberek világnézetét. Ennek eredményeként a kultúra funkciója is módosult, és már nem csak mint a kollektív adaptációt szolgáló gyakorlatok összességeként, hanem egyéni szempontokat is mind erősebben figyelembe véve kezdett működni. Mivel a közösségi funkció mindig szabályok és tiltások rendszerét is jelenti, ennek gyengülésével erősödnek fel a liberalizációt jelentő posztmaterális értékek: az egyéni szabadságjogok, az individualizmus és az önkifejezés szempontjai. A hagyományos, kollektivisták működés

inkább a periféria országaira jellemző Inglehart szerint, ahol továbbra is előtérben áll a túlélés és az adaptáció kérdése. Vagyis a társadalmi kérdések ezúttal is elsősorban gazdaságilag determináltak, az értékpreferenciákban bekövetkezett változások pedig a kulturális evolúció által leírt hatások szerint alakulnak. Ugyanakkor, amint a gazdasági egyensúly megbillen, a nyugati társadalmak értékpreferenciája is változik – ismét a szabályozások és tiltások, valamint a társadalmi rendet ígérő politikák térnyerése lesz megfigyelhető.

A nagyívű folyamatok vizsgálatakor a könyv figyelmeztet, hogy az intézmények és az államok felett mindig egy szűk, jómódú elit dönt, amelynek értékváltásait nehezen követi le a többségi társadalom. Habár sokan elfogadnak egy-egy politikai párt vagy véleményvezérek által képviselt nézetrendszert, életmódjuk és jövedelmük nem engedi meg, hogy azokat megvitathassák és valóban magukévá tegyék. E diagnózis szerint az alacsony jövedelmű és kevesebb iskolával rendelkezők sok esetben saját érdekeik ellen szavaznak, és világnézetüket valójában jól marketingelt politikai programok vezérlik. Ez is az alkalmazkodási torzítás egy fajtája, ám ekkor a többség véleményét tudatosan befolyásolja egy szűkebb elit.

Az individualista társadalmakban a nemi egyenlőségnek és az azonos neműek házasságának normalizációja évtizedek munkájába került, vagyis nagymintás kutatásai szerint az 1968-as szexuális forradalom és a feminizmus második hullámának eredményei a 2000-es évekre váltak láthatóvá és domináló alapeszmékké, ami a politikai döntéshozók generációs leváltásával és az egzisztenciális biztonság mindennapiságával valósulhatott meg. Habár manapság mindezt már a törvénykezés is támogatja a gazdag országokban, a szegényebb területeken változatlanul inkább a termékenység elősegítő normák és a vallásos szemlélet dominanciája számottevő, vagyis az abortusz és a válás megnehezítése vagy tiltása, a heteroszexualitástól eltérő, nem reprodukcióval járó orientáció stigmatizálása, valamint a tradicionális nemi szerepek fenntartása. A növekvő biztonságérzet és az egyéni jogok hangsúlyozása általában erodálja a tekintélyelvű rendszereket, amelyek viszont válság idején képesek sikeresen fellépni a hatalomért vívott harcban.

Inglehart a 2008 utáni nyugati kultúrát – szintén nem túl meglepő módon – a bizonytalanság, és

az ebből következő társadalmi regresszió korszakaként írja le. Ezeknek az egyik tünete és okozója a mesterséges intelligencia térnyerése, ami a fejlődésnek egy olyan szakaszát hozza el, amelyben gyakorlatilag bárki munkája helyettesíthető számítógépes programokkal. Prognózisa szerint a gépekkel kifejlesztett csúcstermékek monopóliumot fognak élvezni, az automatizáció pedig tömegeket szorít ki a munkaerőpiacról, miközben a vezetőkhöz jut a cég nyereségének egésze. A nyomtatott újságírás szakmája eltűnőben van, s egyre nehezebb megkülönböztetni az állhíreket a valódiaktól, gyengítve ezzel a demokrácia egyik alapvető biztosítékát. Hasonló tendenciát lát abban, hogy az egyetemek vezetése a vállalatok vezérigazgatóihoz hasonlóan megszüntetik a biztos állásokat, és helyettük adjunktusokat és részmunkaidős oktatókat alkalmaznak, akiknek alacsony a fizetésük és bizonytalan a munkájuk.

Mindemögött pedig a modern társadalmak legsúlyosabb konfliktusa húzódik meg az erőforrások többsége felett uralkodó 1 százalék és az őket kiszolgáló 99 között. Ezt a helyzetet tovább fokozza az általános automatizáció, ezért a mesterséges intelligenciával való megbirkózásra irányuló sikeres stratégiák kidolgozása Inglehart szerint kulcsfontosságú feladat a jövőre nézve. Történeti áttekintését onnan indítja, hogy a nagy gazdasági világválságra adott reakcióként sok országban fasiszizmus vagy kommunizmus képeiben egy centralizált gazdaság jött létre. Ugyanakkor a huszadik század második felében a világ azt tanulta meg, hogy az államilag irányított gazdaságok nem működnek jól. A huszonegyedik században viszont azt vagyunk kénytelenek megtanulni, hogy a mesterséges intelligencia társadalmának hiperkapitalista, „a győztes mindent visz” logikáját csak kormányzati beavatkozással lehet ellensúlyozni. A piac és az állam közötti helyes egyensúly kialakítása szintén kísérletezést és éleslátó innovációt igényel, de amikor a túlélés a tét, az emberek általában felnőnek a feladathoz – bizakodik Inglehart.

Az amerikai politológus könyve valóban több tudományág ismeretanyagának összehangolásával íródott, azonban a fejezetek ismétlései didaktikus-sá teszi az olvasmányt. Ráadásul láttelelei nagyon is ismerősek lehetnek, tulajdonképpen a mainstream neoliberalis társadalomelméleteket mondja újra, még ha esetenként annak kritikáját is kívánja adni. Ami felveti a lehetőségét, hogy Inglehart

gondolkodására is az alkalmazkodási torzítás gyakorol erős hatást (azaz a többségi véleménnyel tart). Megtévesztő lehet továbbá a könyv címe, hiszen hiányzik az időbeli kontextualizálás: megfontolandó lenne alcímként hozzátenni, hogy minden eredmény és maga a teória a második világháború óta eltelt időszakról ad számot, nem átfogó történelmi láttelel. Ez esetben is a domináns, nyugati országok nézőpontjából beszél, és egy neoliberais demokráciafelfogást érvényesítve láttatja centrum-periféria viszonyát. Habár ő is hangsúlyozza a szegényebb rétegek és elnyomott társadalmi osztályok érdekérvényesítési nehézségeit, érdemes volna társadalmi osztályok és iskolázottság szerint külön is elemeznie a bemutatott adatokat. Az adatelemzések és értelmezésük általánosításától eltekintve azonban izgalmas olvasmány, amely gondolkodásra és cselekvésre is buzdít. Célja, hogy a 99%-ba tartozók felismerjék manipulálhatóságuk okát, és a passzivitásból kitörve megpróbálják saját javukra fordítani a gazdasági játékszabályokat.

HELIKON

SZEMES BOTOND
 botond.szemes@ut.ee
 ORCID: 0000-0002-0637-6776

Olivier MORIN. *How Traditions Live and Die*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Olivier Morin a kvantitatív kutatások minőségi művelője. Ami alatt nem csak azt értem, hogy milyen példaértékű körülményekkel hozza létre (gyakran statisztikai) modelljeit, és milyen óvatossággal, több nézőpontot is figyelembe véve értelmezi azok eredményeit. Hanem azt is, hogy munkájának meghatározó felismerése, hogy kultúrtörténeti és antropológiai vizsgálatok sikeréhez elengedhetetlen a mennyiségi szemlélet érvényesítése a módszertanon túl a jelenségek magyarázatakor is – a (makro)folymatok egyik legfontosabb összetevője ugyanis a gyakoriság. Ugyanez igaz megfordítva is: kvantitatív kérdései (jelen esetben: mennyi ideig él egy hagyomány? hogyan lehetséges hosszantartó kulturális stabilitás?) és kvantitatív módszerei (milyen folymatokra következtethetünk a rendelkezésre álló adatokból, modellekből és kísérleti eredményekből?) esetében *elméletté* állnak össze. Az adatokból nem

von le hirtelen következtetéseket, nem vezet le belőlük csábítóan egyszerű összefüggéseket; éppen a kulturális folymatok lassú, összetett és sok esetben véletlenszerű változását szemlélteti velük. Mindez a hagyományos evolucionista, fejlődéselví felfogással szemben nem egyenesvonalú és nem szükségszerűségekből építkező narratívákat eredményez, sőt sokkal inkább az ilyen elgondolások buktatóira mutat rá.

Igaz ez *How traditions live and die* című művére is, amelyben Morin azt vázolja, hogy az emberi kultúra nem a fajra jellemző különleges kognitív képességek következménye, azaz nem kitüntetett ségünkre vezethető vissza, hanem társas viszonyaink melléktermékeként értelmezhető. Elgondolása jelen esetben, szemben más munkáival, nem annyira módszertanában kvanitatív (a könyv kis részét teszik ki statisztikai modellek, nagyobb részét az elméletalkotás és korábbi munkák áttekintése), inkább az alapvető összefüggéseket tekintve az: meggyőzően érvel amellel, hogy a kultúra kialakulása elsősorban nem minőségi szempontokkal, hanem az egyre kiterjedtebb közösségekben az interakciók megnövekedett számával magyarázható.

Fő kérdés tehát, hogy miként lehetségesek hosszú időn át fennálló hagyományok az emberi közösségekben, amivel tulajdonképpen arra kérdez rá, hogy miként lehetséges emberi kultúra. E megközelítés szerint ugyanis a kultúra nem más, mint gondolatok és gyakorlatok térben és időben kiterjedt rendszere, amely kiterjedtséget az egyénekből felépülő átadási láncok biztosítják. Kiindulópontja, hogy a kulturális átadás (*cultural transmission*) során hagyományosan két problémát azonosítanak a kutatók. Az egyik az Elfáradási kérdés (*Wear-and-Tear Problem*), amely arra a jelenségre utal, hogy az átadási láncokban már néhány lépést követően is torzulhat az információ (gondoljunk gyermekkorunk „sugdosós” játékára). A másik nehézség a Leállási kérdés (*Flop Problem*), amely értelmében még a hűségesen átadott információk láncolata is gyakran megszakad, mert nem tartjuk őket elég fontosnak vagy érdekesnek ahhoz, hogy megosszuk másokkal. E két nehézség a hosszantartó hagyományok kiépülését gátolja. Morin érvelése szerint a kulturális evolúció kutatói korábban szinte kizárólagosan az Elfáradási kérdést helyezték a középpontba, abból az előfeltevéstől kiindulva, hogy ha torzításmentes, hűséges egy átadási lánc, akkor és csakis akkor lehetnek

működőképesek az egyes hagyományok. Ez azt a további elgondolást vonja maga után, miszerint a kultúra alapja az imitáció.

Az „imitáció-elmélet” képviselői szerint a kultúránk forrása az a kitüntetett emberi képesség, mely szerint pontos és hűséges utánzásra vagyunk képesek, amelynek segítségével hosszan tartó információs láncokat tudunk létrehozni. Ugyanakkor Morin rámutat e megközelítés vakfoltjaira. Egyfelől a kulturális átadás sok olyan elemet tartalmazhat, amelyet egyáltalán nem kell utánoznunk (például egy útvonalat különböző módokon is megjelölhetünk, de nem a megjelölés módját, hanem magát az útvonalat akarjuk továbbítani és megőrizni). Ha a sikeres hagyományok kizárólag a helyes/igaz imitáción alapulnának, akkor a kulturális közvetítés egy meglehetősen költséges és sekélyes művelet volna. Ezzel szemben kontextusfüggő szelekció jellemez minden elsajátítást, amely során az adott jelenség szempontjából nem fontos részleteket figyelmen kívül hagyhatjuk. Másrészt egy hagyomány kialakulását sok esetben nem imitáció vagy tanulás eredményezi, hanem egyszerű reprodukcióként jön létre. Morin példája az angol nyelvben a segédigék formai elkülönülése a többi igétől: az óangolban ez az elkülönülés még nem létezett, vagyis a segédigéket is ragozták mód/idő/személy szerint; ám a két csoport közötti kiejtésbeli, hallható különbségek generációk során annyira felerősödtek, hogy a segédigéket az igéktől eltérő, saját grammatikai szabályok szerint működő nyelvi csoportként kezdték kezelni. Ekkor nem tudatos műveletek és hűséges imitációk álltak a folyamat hátterében, hanem az örökölt különbségek újratermelése és felerősítése a nagyszámú átadás következtében. Harmadrészt felhívja a figyelmet arra is, hogy az újítás és az átadás nem ellentétes fogalmak, ahogy azt a hűséges, torzításmentes imitáció elmélete sugallja. Bármely gyakorlat vagy gondolatsor elsajátítása az újraalkotás mozzanatát is magában hordozza, miközben ezek a módosítások nem gátolják (ellenkezőleg: elősegítik!) stabil hagyományok kiépülését.

Az imitáció-elmélet másik összetevője a kényszeres, kötelező utánzás elképzelése. Eszerint az imitáció alkalmával két fő hatásnak engedelmessé válnak: mindenképp a népszerűség és a tekintély befolyása alatt állunk. Vagyis azokat a jelenségeket vagyunk hajlamosak utánozni, amelyeket a többség is utánoz (népszerűség), vagy amelyet si-

keres emberek közvetítenek (tekintély). Morin nem veti el ezt, a kulturális evolúció alapvetésének számító elképzelést, amennyiben bizonyosan ezek az összetevők is szerepet játszanak döntéseinkben, ám túl leegyszerűsítőnek gondolja. Egyrészt hangsúlyozza, hogy akkor hagyatkozunk ilyen előzetes és külső megfontolásokra, amikor nincs nagy tétje a döntésnek egyéni boldogulásunkra nézve. Amikor a tétek nagyok, más szempontokat is hajlamosak vagyunk mérlegelni, és kevésbé engedelmessé válnak a „vak” imitáció kényszerének (ennek kapcsán több korábbi kutatás érvényességét is megkérdőjelezi a negatív tömeghatás kiterjedtségéről, amikor az egyén saját érdekei ellenére cselekszik a környezetének nyomására). Ennek érdekében vezeti be a „rugalmas imitáció” fogalmát, hiszen kontextusfüggő az is, hogy éppen milyen ráhatásoknak engedelmessé válnak a kulturális átvétel során. Másrészt ugyan elismeri, hogy ezek a hatások rövid távon módosíthatják egy hagyomány sikerét, ám jelzi azt is, hogy hosszú távon nem játszanak számottevő szerepet annak stabilitásában. Szemléletes példája a kísérlet, amelyben a résztvevőknek enedelmessé válnak a kulturális átvétel során. Másrészt ugyan elismeri, hogy ezek a hatások rövid távon módosíthatják egy hagyomány sikerét, ám jelzi azt is, hogy hosszú távon nem játszanak számottevő szerepet annak stabilitásában. Szemléletes példája a kísérlet, amelyben a résztvevőknek enedelmessé válnak a kulturális átvétel során. Másrészt ugyan elismeri, hogy ezek a hatások rövid távon módosíthatják egy hagyomány sikerét, ám jelzi azt is, hogy hosszú távon nem játszanak számottevő szerepet annak stabilitásában. Szemléletes példája a kísérlet, amelyben a résztvevőknek enedelmessé válnak a kulturális átvétel során.

Morin mindezek alapján szakít a korábbi megközelítésekkel, és amellett érvel, hogy az Elkopási kérdés helyett a Leállási kérdés megoldásában keresendő a hosszú és stabil hagyományok, és az azokból felépülő kultúra magyarázata. Azaz első sorban kellő motivációval kell rendelkezniük a résztvevőknek a gyakori utánzásra, és nem hűségnek lenniük forrásukhoz. A legnagyobb probléma az Elkopási kérdés megoldani hivatott imitáció-elmélettel, hogy összekeveri a nagy léptékű terjedést (*diffusion*) az emberközi, kis léptékű át-

adással, végeredményben a kultúrát a pszichológiával. Azt feltételezi, hogy két egyén közötti torzításmentes továbbításon múlik minden, miközben a hagyományok kialakulása nem a továbbítás minőségétől, hanem azok *számától* függ. Egyszerűen elég sok átadás kell ahhoz, hogy *robosztus és redundáns* láncolatok jöhessenek létre. Egy ilyen láncolatban a párhuzamosan és változatokban terjedő információ mintegy magát szabályozza, amely lehetővé teszi, hogy az egyes megvalósulásokat *összehasonlítsák és kijavítsák* a résztvevők, ha azt fontosnak tartják. Vagyis ha egyszerre sok résztvevő, kellően gyakran ismétli meg az átadott információt, akkor az esetleges hűtlenségek ellenére is stabil hagyományok jöhetnek létre. Így tehát a Leállási kérdés megoldásával (ha valamely motiváció, például az adott információ vonzereje folyamatos átadásra sarkallja az egyéneket) egy csapásra az Elkopási kérdés problémája is megoldódik, amennyiben már nem gátja a hosszú távú megőrzésnek, ha egy átadás nem tökéletes. Mindez azt is jelenti, hogy az Elkopási kérdéskör elgondolt lineáris átadási láncok (A □ B □ C) csak laboratóriumi kísérletek sajátjai, a valóságban ehelyett a hagyományok hálózatosan terjednek, amely hálózatokra 1) az ismétlés jellemző (A többször átadhatja ugyanazt az információt B-nek); 2) redundánsak működnek, azaz egyszerre több helyről is érkezhet ugyanaz az információ; illetve ugyanígy 3) szerte ágazhat (egy forrásból több helyre).

Vannak olyan újítások, amelyek hirtelen érnek el sok embert; ezek általában rövid távú sikert jelentenek, de kismértékű stabilitás jellemző rájuk. Ezzel szemben a kiterjedt, de kis léptékű kapcsolatokból álló hálózatok védettek a divatjelenségekkel szemben. A kiterjedtség egyik legfontosabb előfeltétele pedig nem a hűség imitáció, hanem – az átadott tartalom vonzereje mellett, amelyet Morin szintén részletesen tárgyal – az információ *elérhetősége*. Ez az egyének magas élettartalmán, az információátvitel megbízható módjain és intézményein túl mindenképp a sűrű társas kapcsolatokat követel meg. Ugyanis azok a láncok tudnak nagy tér- és időbeli távolságot felölelni, amelyek sok, apró kapcsolatból jönnek létre, és amelyek így könnyen elérhetők lokális szinten. A nehezen hozzáférhető információk, legyenek bármilyen vonzó is, kevés eséllyel őrződnek meg generációkon keresztül. Így tehát nem szükséges, hogy egyetlen átadás nagy távolságot öleljen fel, hiszen a stabili-

tást éppen az szavatolja, hogy sok egyénen halad át a gyakran megismételt, lokálisan jól elérhető információ.

Mindez a kulturális evolúcióban sokat hangsúlyozott vertikális átadás (szülőtől gyerekeig, generációk között) mellett a horizontális (generációnkon belüli) kapcsolatok fontosságára hívja fel a figyelmet – ismét a hálózatok metaforáját előtérbe helyezve az egyenes vonalú láncolatokkal szemben. Morin egyik meggyőző példája ilyen hálózatok működésére a gyerekek kultúrája, amelyben gyakran váltják egymást a generációk és cserélődik ki a teljes népesség (5-6 év után elhagyják ezeket a közösségeket, és az ott felvett szokásokat – például a játékokat, mondókákat – már nem gyakorolják tovább). Mégis kifejezetten hosszú hagyományok tudnak kialakulni ilyen közösségekben is: akár négy-öt évszázadon keresztül fennmaradnak rímek, dalok és mondókák anélkül, hogy felnőttek beleavatkoznának ebbe a folyamatba. Morin részletesen elemzi ezt a jelenséget (a könyv *Függelékében* statisztikai módon is bizonyítja állításait), amelyet hosszú, kiterjedt, de lokális szinten működő átadás-rendszerként jellemez, és amelyet minden sikeres hagyományterjedés modelljének tekint. A gyerekközösségekben egyszerűen a nagyszámú helyi, kvázi-horizontális kapcsolatok sűrűsége teszi lehetővé, hogy a generációk gyors váltakozása ellenére is megőrződjenek bizonyos formák akár extrém hosszú ideig.

Miközben a mondókák vizsgálata azért is szemléletes, mert rávilágít, hogy egy ilyen közegben sem *minden* újítás lesz sikeres. A dalok, rímek, szójátékok java része eltűnik pár generáció alatt, és csak egy-kettő képes több száz éven át életben maradi. Ez ismét a mechanizmusok kvantitatív alapjára mutat rá, amennyiben nagy számú hagyománykezdeménynek kell egyszerre jelen lennie egy közösségben ahhoz, hogy közülük kevés kiválasztódjon és stabil hagyománnyá alakuljon. Kis számú újítás esetében nagyon kevés az esélye ilyen hosszantartó láncok kiépülésének.

Ezen a felismerésen keresztül jut el Morin legáltalánosabb állításaihoz. Korábban antropológusok, filozófusok és kultúrakutatók széles körben egyetértés övezte az elképzelést, miszerint az emberi fajt egy külön, a kultúra létrehozására, megőrzésére és továbbítására kifejlett képesség jellemzi. Ez az ember mint „kulturális állat” képzete. Morin némi iróniával jegyzi meg, hogy valóban jó

ézés ebben a naiv humanizmusban hinni, ám ha szem előtt tartjuk az eddig elmondottakat, lelepleződik az ilyen elméletek vágyvezéreltsége. Ezekből ugyanis az következik, hogy egyszerűen általános kommunikációs képességünk és gyakorlataink *mellékterméke* a kultúra. Nem biológiai oka van annak, hogy kulturális lények lettünk, sőt közösségeink sem lettek okosabbak vagy jobban utánczó az idők során. Ezzel szemben csupán kétféle nagy számú hagyománykezdeményre volt szükség ahhoz, hogy közülük néhány extrém hosszú ideig fennmaradjon, vagy másképp: több újításra, mint amennyi kezdemény egységnyi idő alatt elhalt. Ez persze kommunikáción alapuló, békés és sűrű kapcsolatkból álló közösségeket feltételez, ám önmagában a kooperáció képessége nem vezet még kultúrához (ahogy nem is kizárólag emberi tulajdonság). Ehhez az újítások – nem tudatos – felhalmozódására és azok gyakori megismétlésére is szükség van. Ennek kedveznek az említett társas viszonyok. Fontos látni azonban, hogy nem azért jöttek létre ilyen közösségek, hogy stabil hagyományokat tartsanak fent. Ellenkezőleg, más célokat szolgáló közösségi működések és kommunikációs rendszerek előre nem kódolt következménye az emberi kultúra kialakulása. Morin provokatív megjegyzése szerint könnyen el tudunk képzelni kognitív, érzelmi és társas szempontból normális életet élő embereket – kultúra nélkül is.

A kultúra kialakulása tehát egy lassú, felhalmozáson alapuló folyamatot jelent, nem pedig pontszerűen kijelölhető minőségbeli változást. És ennyiben inkább mérték kérdése: minél több hagyománykezdemény jellemző egy közösséget, annál nagyobb az esély ezek fennmaradására, valamint minél több hosszútávú és nagy hatókörű, stabil hagyomány alakul ki, annál inkább válik az ember kulturális állattá. Innen nézve az emberiség történetét egy folyamatosan növekvő, de lassú kulturalizációként is leírhatjuk.

A lebilincselő gondolatmenetet Morin maga is lassan, apró lépések sorozataként építi fel. (Ezért sem helyettesítheti a könyv elolvasását a mostani hevenyészett áttekintés). Könyve minden egyes érvet, előfeltevést részletesen megvizsgál, elemzését kiterjedt szakirodalmi tájékozódás kíséri. Alapossága ugyanakkor szórakoztató, esszéisztikus nyelvvél párosul, olyan szöveget eredményezve, amely stílusában is mintát adhat a kultúrákutás

művelőinek. A világos, precíz érvrendszer pedig nagyon is radikális gondolatokat fogalmaz meg, amely során nem csak a kulturális evolúció és a kultúranthropológia alapvetéseit kérdőjelezi meg, hanem a kultúra egészére vonatkozó belátásainkat is alapjaiban írja újra.

HELIKON

SCHÄFFER ANETT

anett.schaffer@uni-miskolc.hu

ORCID: 0009-0003-6331-9019

ADAM HAMMOND, szerk. *The Cambridge Companion to Literature in a Digital Age*. Cambridge: Cambridge University Press, 2024, <https://doi.org/10.1017/9781009349567>.

„A közelmúltig a Cambridge kézikönyv és a krimi kifejezés egymást kizáró fogalmaknak tűntek volna” – így kezdődik a 2003-as *The Cambridge Companion to Crime Fiction* (*Cambridge kézikönyv a krimiről*). Azóta a krimi és általában a populáris műfajok vizsgálata már nem ilyen meglepő, sőt meglehetősen elterjedt az irodalomtudományban, ennek egyik jele pedig maga a *The Cambridge Companion to Crime Fiction*. Ugyanígy a digitális irodalomtudomány (*DLS – Digital Literary Studies*) és a digitális közegben létrehozott, illetve fogyasztott irodalom intézményesülésének egyik lépése lehet a *The Cambridge Companion to Literature in a Digital Age* (*Cambridge kézikönyv az irodalomról egy digitális korban*) kiadása. Magyar közegben is megfigyelhetőek olyan kezdeményezések, amelyek a digitális irodalomtudomány és a digitális bölcsészet egyre szélesebb körű elfogadottságát bizonyítják: ide sorolható a Digitális Örökség Nemzeti Laboratórium, az ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszéke által 2018 óta kiadott *Digitális Bölcsészet* folyóirat, az egyetemi oktatásban az ELTE Digitális Bölcsészet Tanszéke; de említhetők olyan tudományos munkák, mint Szemes Botond *Digitális irodalomtudomány* című kismonográfiája, a *Helikon Irodalom- és Kultúrátudományi Szemle* jelen, illetve a 2020-as *Számítógépes irodalomtudomány* című száma vagy a *Literatura* 2023-as *Távoli olvasás* nevet viselő blokkja. A bizonyosan további elemekkel kiegészíthető lista hossza már önmagában mutatja, hogy bár új tudományterületről van szó, amelynek alakulásáról

még bőven merülhetnek fel kérdések, egyre nagyobb figyelem irányul rá.

A kutatási terület ambivalens helyzetét egy anekdotával írja le a kötet bevezetőjében Adam Hammond, a kötet szerkesztője: 2013-ban egy konferencián Hammond digitális irodalomtudományi poszterprezentációjára senki sem volt kíváncsi, sőt olyannyira nem figyeltek rá, hogy egy félig megevert sajtodarabot tett laptopjára egy másik résztvevő. Úgy véli, hogy ez jól mutatja, hogy „az irodalomtudomány fősodrának nehéz volt elfogadnia vagy befogadnia a digitális irodalomtudomány eredményeit” (1). Meglepő, de azóta sem lát ebben pozitív változást, sőt úgy véli, hogy a közönyt „nagyreszt szilárd és sajátos megvetés váltotta fel” (2).

Hammond a bevezetőben összefoglalja a tudományterület fogadtatásának rögs történetét, és kiemeli, hogy jelen kötet célja a „hagyományos” és digitális irodalomtudomány közötti kapcsolat megteremtése, illetve a digitalitásnak általában az irodalomra és az irodalomtudományra gyakorolt hatásának feltérképezése: „Ahelyett, hogy úgy beszélne a digitális irodalomtudományról, mintha a »hagyományos« irodalomtudományon kívül esne, ez a könyv azt a széleskörű hatást tárja fel, amit a digitális technológia gyakorol az irodalom létrehozásának, recepciójának és elemzésének minden vetületére” (6). Hammond úgy véli, hogy három nagy médiumváltás volt eddig az irodalom történetében, és az utolsót épp manapság éljük át (oralitás – írás, írás – nyomtatás, nyomtatott – digitális). A kötet „fő kérdése, hogy mi forog kockán az irodalomtudomány számára az utolsó átmenet során” (6).

Az első fejezetben az irodalmi adat fogalmával és az arról való gondolkodás változásaival foglalkozik Yohei Igarashi. A tanulmány mindezt az 1800-as évek végétől vizsgálja, elsősorban az Egyesült Államokra fókuszálva, továbbá részletesen ír az 1906-ban létrehozott The Concordance Society (*Konkordancia Szövetség*) működéséről, azon belül is Lane Cooper *A Concordance to the Poems of William Wordsworth* (*Konkordancia William Wordsworth verseibe*) című kötetéről. A fejezet ezáltal jól példázza, hogy az adatalapú gondolkodás egyáltalán nem a számítógépek és az internet elterjedésével jelent meg az irodalomtudományban, és hogy az új módszertanok is egy tágabb kultúrtörténet részeként értelmezhetők.

Ted Underwood a kvantitatív elemzés irodalomtörténetírásban való használatáról ír. Úgy véli, hogy a kvantitatív megközelítés ellentéte olyan történeti narratívák létrehozása, melyek „különálló történeteket helyeznek egyszerre kronológiai és implicit módon hierarchikus sorrendbe. A hierarchia alján egyes történelmi figurák és események állnak [...] Magasabb szinten ezeket az történeteket mintákba rendezik, amelyek önmagukban szintén események egy nagyobb történetben” (34). Nem titkolja, hogy a történeti narratíváknak is vannak előnyei (például ok-okozati összefüggések azonosítása), ugyanakkor a kvantitatív módszer erősségének tartja, hogy kiválóan tudja folyamatként ábrázolni az irodalom alakulását, ez azonban nem jelenti azt, hogy a hirtelen, nagy változásokat ne lenne képes megjeleníteni. Példaként saját kutatását említi: ebben egy olyan statisztikai modellt hozott létre, amely nyelvhasználat alapján különíti el a krimiket más műfajoktól, és képes meghatározni a műfaj első megjelenését is. Underwood talált egy érdekes eltérést a kvantitatív vizsgálatok eredményei és a korábbi irodalomtörténetek között: „a korszakok és mozgalmak ismerős körvonalai nem láthatók azokon a grafikonokon, amelyeket a kvantitatív irodalomtudománnyal foglalkozó kutatók eddig létrehoztak. [...] Vagy a kvantitatív módszert használó tudósok nem tudták bemérni az irodalmi változás legfontosabb aspektusait, vagy a korszakkonceptiók nem annyira nélkülözhetetlenek, mint ahogy azt az eddigi irodalomtörténetek sugallták. Vagy, és talán ez a legvalószínűbb, a két állítás egyszerre igaz” (38–39). A kvantitatív módszerektől nem a korszakolás eltörlését várja – hiszen azt abban az esetben hasznosnak tartja, ha történetként gondolunk az irodalomtörténetre –, hanem „egy új módszert a változás ábrázolására” (42–43). A hagyományos korszakolás egyeduralmától való elmozdulás már a digitális vizsgálatokat nem tartalmazó irodalomtörténetekben is megjelent. Magyar közegben jó példa erre a Bényei Tamás és Kállay Géza főszerkesztésében az utóbbi években megjelent *Az angol irodalom története* sorozat 6–7. kötete (Kijárat Kiadó, 2024). Az előszóban is olvasható, hogy angolszász példákat követ a kötet felépítése: „Az angol nyelvű irodalomtörténet-írásban a huszadik századi fejlemények tárgyalására egyre inkább az évtized-alapú logika jellemző, nem pedig a korszakok vagy irányzatok szerinti tárgyalás. Vagyis az

újabb irodalomtörténeti vállalkozások inkább egy-egy időszak keresztmetszetének megrajzolására, a párhuzamos és egymással kölcsönhatásban lévő jelenségek, törekvések feltérképezésére törekednek, mintsem életművek portrészzerű ismertetésére vagy a »nagy művek« kiemelésére.” (11-12)

Mark Algee-Hewitt szintén egy, az irodalomtörténethez szorosan kötődő fogalmat vizsgál, a kánonét. Tanulmánya elején kiemeli, hogy bár a digitális bölcsészet megjelenésekor még azt várták, hogy eltörli a kánon fogalmát, az a mai napig fennmaradt, és a digitális bölcsészettudományi vizsgálatok sem tudtak teljesen elszakadni tőle. Ezután a kánon és a kánonról való gondolkodás alakulására tér ki, majd a kánon meghatározására irányuló számítógépes elemzési módszereket használó kutatásokról és a meglévő kánon ilyen kutatásokban való felhasználásáról ír, miközben a kánon hiányosságait is figyelembe veszi. A kánonalkotó művek számítógépes modellel való meghatározásának két lehetőségét különíti el: az egyik a kánonba tartozó művek közös formai jellemzőinek meghatározására irányul, ebben az esetben abból a feltételezésből indulunk ki, hogy bizonyos formai jellemzők miatt válnak egyes művek a kánon részeivé; „ha azonban azt feltételezzük, hogy a kánon létezése a folyton változó társadalmi és kulturális jelenségekre vezethető vissza, akkor arra használhatjuk a számítógépes elemzés módszereit, hogy ezek történetének specifikus vonásait vizsgáljuk meg” (54). Véleményem szerint az első feltételezés roppant utópisztikus és veszélyeket is hordoz magában, például azt, hogy ez a hozzáállás az irodalom lényegét a meghatározott vonásoknak való megfelelésre szűkítené le, ami óhatatlanul hatással lenne arra is, hogy milyen műveket részesítenek előnyben a könyvpiaci szereplők. Bár vannak ilyen kezdeményezések, Algee-Hewitt szerint eddig még nem tudták formai vonások alapján elkülöníteni a kanonikus és nem kanonikus műveket, amiből azt szűri le, hogy valószínűsíthetően „a kánon létrejöttében szerepet játszó társadalmi tényezők elég sokfélék ahhoz, hogy ne legyen a formai jellemzőknek olyan csoportja, amely minden kanonikus műre érvényes korszakokon, térségeken vagy műfajokon át” (59).

Számos fejezet olyan jelenségeket tárgyal, amelyek nem tartoznak az irodalomtudomány klasszikus tárgykörébe. Az első ezek közül a negyedik fejezet, melyben az irodalmi művek felol-

vasása során használt hangot, pontosabban az úgynevezett „költői hang” (*Poet Voice*) mibenlétét elemzi Marit J. MacArthur és Lee M. Miller. Ez egy olyan kérdés, ami a digitális eszközök nélkül nehezen lenne pontosan vizsgálható, illetve a szerzők által is megemlített hangoskönyvek elterjedése miatt egyre nagyobb jelentőségre tesz szert.

Katherine Bode a digitális archívumokkal foglalkozik tanulmányában meggyőzően ír arról, hogy milyen téves elképzelések terjedtek el velük kapcsolatban, valamint hogy milyen korlátai vannak és miképpen kutathatóak, illetve arról, hogy miért nem kezelhetőek a hagyományos könyvgyűjteményektől teljesen különállóként: „a digitális archívumokban található dokumentumok és azok elrendezése nagyrészt az analóg archívumokból származik és azon világnézetekből, irodalmi érték meghatározásokból, amelyeket az ilyen infrastruktúrák megtestesítenek” (106).

Claire Battershill, Anna Mukamal és Helen Southworth a tudományos igénnyel készült digitális kiadások kérdéseit taglalják. Példákkal ilusztrálják, hogy „miképp lehetnek a digitális kiadások inkluzívabbak, kiterjedtebbek, egyszerűen többek, mint egy nyomtatott kiadás” (kiemelés az eredetiben, 113). A digitális kiadások felépítése, jellemzői és a bennük rejlő új lehetőségek mellett az ezekhez tartozó olvasási, illetve felhasználási stratégiákat is tárgyalják. Ilyen például, hogy az olvasók másként megosztott széljegyzeteket készíthetnek vagy hogy a digitális kiadások a számítógépes szövegelemzésre is különösen alkalmasak.

Dennis Yi Tenen a materialitás kérdését járja körül. A fejezet egy anekdotából indul ki: mikor Tenen Lahorban járt Pakisztánban, beszerzett egy „kalóz” változatot Bertrand Russell *A hatalom. A társadalom újszerű elemzése* című könyvének indiai kiadásából. Annak végiggondolása során, hogy miképp jutott ez a lemásolt könyv Lahor egy kis boltjába, a könyvvásárlással, könyveladással kapcsolatos szabályozások áttekintése mellett arra is rámutat, hogy egy-egy irodalmi mű milyen szorosan kötődik a fizikai mivoltához és környezetéhez azáltal, hogy kinek és miképpen van hozzáférése az adott szöveghez. Ezután arra tér rá, hogy a könyv kezelése és birtoklása miképp változik meg a digitális kiadások esetében, illetve milyen igazságtalanságokat hoz létre vagy termel újra az ilyen szövegekhez való hozzáférhetőség.

Tully Barnett az irodalmi piac változásait elemzi, nagy figyelmet fordítva az Amazon vállalati szerepére. Először Robert Darnton híres ábráját, amely az irodalmi piac szereplői közötti kommunikációs útvonalakat mutatja be, és az ennek megújítását célzó kutatásokat foglalja össze, majd az e-book és a fanfiction irodalmi piacot átalakító hatásait vizsgálja, két példával illusztrálva az olvasók és írók közti út lerövidülését. Az egyik Adam Croft munkássága, aki e-könyvként kezdte el publikálni a krimijeit az Amazon self-publishing programján keresztül, és ért el viszonylag nagy olvasóközönséget és sikert; a másik pedig E. L. James, aki online publikáló fanfiction szerzőből lett hagyományos kiadóval leszerződött író.

A következő négy fejezet olyan jelenségeket vizsgál, amelyek kifejezetten a digitális világban jöttek létre vagy kerültek előtérbe. Anna Wilson a fanfiction jelenséget járja körül. A tanulmány első részében bemutatja a fanfiction és az azzal kapcsolatos szabályozások történetét. Majd a műfajt a közösségi olvasás (*social reading*) fogalmán keresztül vizsgálja. Szociális olvasásnak adnak teret például azok a weboldalak, amelyekben „a felhasználók könyvértékeléseket tesznek közzé, különböző olvasási kihívásokban vesznek részt és kommunikálnak a szerzőkkel” (166–167). Ilyen például a Goodreads (vagy a magyar moly.hu), de azok az e-könyvek és digitális kiadások is, „amelyeket közösségek együtt szeljegyzetelnek, emelnek ki [a szövegkiemelő digitális változatával] és állítanak össze” (167). Wilson a fanfiction megosztására specializálódott weboldalakat (például Fanfiction.net, Wattpad, AO3), melyek lehetővé teszik a fanfiction szerzők és olvasók közötti sajátosan direkt kommunikációt, is ehhez kapcsolódóan tárgyalja. Végül a peritextusokkal foglalkozik, mely fogalom „digitális kontextusban gyakran a metaadat szinonimájának tekinthető” (170): itt az AO3 weboldal felépítése kapcsán arra fókuszál, hogy egyes szövegekről megadott bibliográfiai és tartalomra vonatkozó adatok hogyan és milyen sorrendben jelennek meg a felhasználók számára, irányítva ezáltal a befogadás folyamatát.

Emily Short a szöveges kalandjátékok, szó szerinti fordításban interaktív irodalom (*interactive fiction*) kérdéseivel foglalkozik. „A fejezet első fele olyan szövegekkel kapcsolatos általános elképzeléseket vizsgál, amelyek gyakran nem igazak az interaktív narratívákra” (177), tulajdonképpen a ha-

gyományos irodalmi szövegekkel (*noninteractive literature*) hasonlítja őket össze, majd a szöveges kalandjátékokkal kapcsolatos terminológiát és ehhez kapcsolódóan legfontosabb sajátosságaikat tárgyalja. Short érzékletes példákkal szemlélteti a jellegzetességeket azon olvasók számára is érthetően, akik nem vagy csak kevésbé ismerik a szöveges kalandjátékok világát.

Nick Montfort és Judy Heflin a számítógépes programokkal generált irodalmat vizsgálják, egészen az 1950-es évek elejétől, megjelenésétől kezdve. Írnak a számítógéppel generált irodalom történetéről, különböző típusairól, a „gépi hangról” és arról, hogy milyen következtetéseket vonhatunk le belőle, illetve a számítógéppel generált irodalmi művek vizsgálatának módszereiről. A szerzők a fejezet elején megadják, hogy „[a]z irodalom vagy irodalmi művészet általános meghatározását használ[ják], amibe beletartozik a költészet és a próza, de nem csak ezekre korlátozódik” (194), arra a mindenki számára elérhető mesterséges intelligencia programok megjelenésével egyre aktuálisabbá váló kérdésre azonban nem térnek ki, hogy mennyiben és milyen feltételekkel tekinthetők egyáltalán a számítógépes programokkal generált szövegek irodalomnak.

Timothy Welsh „az irodalom és a videójátékok kapcsolatát” (212) bontja ki. A fejezet kitér a videójáték-kutatás történetére, a videójáték-kutatás és az irodalomtudomány kapcsolatára, miközben a videójáték-szektor változásaira is figyelmet fordít. A tanulmány a videójátékok *Aranypolgára* utáni kereséséből indul ki, mely kivételes videójáték azt „demonstrálná, hogy a médium készen áll arra, hogy komolyan vegyék, nem csupán a kereskedelmi lehetőségek miatt, hanem a kultúra részeként” (212). Welsh azonban arra jut, hogy ez a kérdés már elvesztette a jelentőségét, hiszen „a művészek és az írók a huszadik században [...] megmutatták, hogy a művészet nem teljesen a tárgyról szól, hanem arról, hogy mit *csinálunk* vele, hogy reagálunk rá, hogyan lépünk vele kapcsolatba”. (232)

Inge van de Ven a nyomtatott könyv szerepére kérdez rá a digitális korban. Először „a regény halálát” (234) hirdető, újra és újra feltűnő elképzeléseket tárgyalja, melyek eddig nem bizonyultak igaznak. Ezt követően arra tér ki, hogy miként hívták fel az irodalmárok figyelmét az „elektronikus szövegek, online platformok és a *print on demand* (igény szerint nyomtatott) kiadások megjele-

nése” (239) a nyomtatott könyv materialitására. Ezután a nyomtatott könyveket alpanyagként felhasználó művészeti alkotásokról, illetve Jessica Pressman fogalmát használva a „bookish” könyvekről – amelyek „a materiális dimenzióikat és a papír anyagiságát olyan módon hasznosítják, ami nem a narratíván kívül áll, hanem része a jelentésnek” (244) – és a kortárs irodalmi művek méretének jelentőségéről ír.

Garrett Stewart a szöveg és a kép kapcsolatát vizsgálja az irodalmi művekben, „a medialitás reflexív megtestesülés[ét] az irodalmi narratívában” (kiemelés az eredetiben, 251). Első példája a Henry James *What Maisy Knew* című művében szereplő „laterna magica párhuzam” (250), de emellett George Eliot és Marcel Proust műveire is kitér, majd a tanulmány második felében Richard Powers technológiaiaközponti regényeivel foglalkozik.

A kötet utolsó fejezetében Gabriel Hankins elméleti nézőpontból közelít a kritikai elméletek (*critical theory* vagy Hankins szóhasználatában *critique*) és a digitális irodalomtudomány kapcsolatához. Ehhez áttekinti a kritikai elméleti nézőpont történetét, illetve a vele kapcsolatos vitákat, mielőtt rátérne, hogy miképp jelenik meg a digitális irodalomtudományban. Tanulmánya elején kijelenti „egy olyan önreflexív digitális irodalomelmélet és irodalomértelmezési gyakorlat mellett érvelek, amely a kritikai elméletek hosszú intellektuális és politikai történelmét komolyan veszi, nem úgy kezeli azt, mint különálló, elemzésre váró diskurzusok sorozatát, hanem mint a gondolkodás és cselekvés domináns módjainak, amelybe a saját bevett kritikai beszédmódjaink is beletartoznak, folyamatos megkérdőjelezését és kiegészítését”. (273)

A kötet fejezetei jól példázzák, hogy a digitális világ milyen jelentős mértékben határozza meg a kortárs irodalom és irodalomtudomány szinte minden szegletét, a digitális irodalomtudomány új kutatási módszerei mellett a meglévő irodalmi művek kezelésére és az újak kiadására is hatással van, emellett pedig olyan új jelenségek tűnnek fel, melyek lazábban vagy szorosabban kötődnek az irodalomhoz, illetve az irodalomtudományos fogalmakhoz. Az egyes tanulmányok azonban nem messiásként tárgyalják a digitális világot vagy a digitális irodalomtudományt, hanem a lehetőségek mellett a korlátokat is számba veszik. A jelen

lapszám bevezetőjében olvasható, hogy „a kultúra nem más, mint társas kapcsolatok során átadott információk és ezek időbeli alakulása.” Azt, hogy mit fogunk átadni a jövő generációinak az irodalomból és az irodalomról, biztosan meg fogja határozni, hogyan tesszük közzé a szövegeket – erről olvashatunk a *Kiadások (Editions), Materialitás (Materiality), Az irodalmi piac (The Literary Marketplace)* és *A nyomtatott könyv a digitális korban (The Printed Book in the Digital Age)* című fejezetekben – és hogy mi és mennyire érhető el könnyedén a nagyközönség számára a múlt irodalmából –, ami *Az archívum (The Archive)* és *A kánon (The Canon)* című fejezetekben tárgyalt kérdésekhez kapcsolható. Az pedig, hogy pontosan mit fogunk átadni a „magas irodalom” mellett még jelentősebb kérdés, mely összekapcsolódik azzal a dilemmával, hogy mi és miképp képezheti tudományos kutatás tárgyát – ezt járják körül a fanfictionról és a videójátékokról szóló fejezetek.

 HELIKON

TARTALOM

Kulturális evolúció: Nyelv és irodalom

TANULMÁNYOK

SZEMES BOTOND:

Kultúra mint információátadás. Előszó a *Helikon Kulturális evolúció* című lapszámához 613

INBAL ARNON, SIMON KIRBY:

A kulturális evolúció hozza létre a nyelv statisztikai szerkezetét
(Fordította: *László István*) 625

OLIVER MORIN:

Az írás fokozatos evolúciója (Fordította: *László István*) 652

BEN NAGY, ARTJOMS ŠELA, MIRELLA DE SISTO, PETR PLECHÁČ:

Metronom. Versmértékek változatainak azonosítása a lokális
szekvenciaillesztés módszerével (Fordította: *Szemes Botond*) 674

HORVÁTH PÉTER:

Szintaktikai ismétlődés a magyar kanonikus költészetben 695

SZEMES BOTOND:

Szavak a hálóban. Az irodalomtörténet hálózatos megjelenítése 734

PÉTER RÓBERT:

Rejtett hatások feltárása az eszmetörténetben a Reception
Reader kutatási eszközzel 755

IN MEMORIAM

MAJOR ÁGNES

Bezczky Gábor (1955–2025) 774

KÖNYVEK

- ROBERT BOYD ÉS PETER J. RICHERSON
Culture and the Evolutionary Process;
PETER J. RICHERSON, ROBERT BOYD Not By Genes Alone:
How Culture Transformed Human Evolution
/ TARNAI CSILLAG 776
- ALBERTO ACERBI
Cultural Evolution in the Digital Age / SÁNDOR LÁSZLÓ 779
- RONALD INGLEHARDT
Cultural Evolution. People's Motivations are Changing,
and Reshaping the World / TÓTH BARBARA 782
- OLIVIER MORIN
How Traditions Live and Die / SZEMES BOTOND 785
- ADAM HAMMOND, SZERK
The Cambridge Companion to Literature in a Digital Age
/ SCHÄFFER ANETT 788

CONTENTS

Cultural Evolution: Language and Literature

BOTOND SZEMES: Culture as Information Transmission. Preface to the <i>Helikon</i> issue titled Cultural Evolution	613
INBAL ARNON, SIMON KIRBY: Cultural Evolution Creates the Statistical Structure of Language (Translated by <i>István László</i>)	625
OLIVER MORIN: The Gradual Evolution of Writing (Translated by <i>István László</i>)	652
BEN NAGY, ARTJOMS ŠELA, MIRELLA DE SISTO, PETR PLECHÁČ: Metronome. Identifying Variants of Metrical Patterns Using Local Sequence Alignment (Translated by <i>Botond Szemes</i>)	674
PÉTER HORVÁTH: Syntactic Repetition in Canonical Hungarian Poetry	698
BOTOND SZEMES: Words in the Web. A Network-Based Representation of Literary History	734
RÓBERT PÉTER: Revealing Hidden Effects. The Reception Reader as a Tool of Intellectual History	755
IN MEMORIAM	774
BOOKS	776

INHALT

Kulturellen Evolution: Sprache und Literatur

STUDIEN

- BOTOND SZEMES:
Kultur als Informationsübertragung. Vorwort zum
Helikon-Heft mit dem Titel Kulturelle Evolution 609
- INBAL ARNON, SIMON KIRBY:
Die kulturelle Evolution erzeugt die statistische Struktur
der Sprache (Übersetzt von *István László*) 625
- OLIVER MORIN:
Die allmähliche Evolution des Schreibens (Übersetzt von
István László) 652
- BEN NAGY, ARTJOMS ŠELA, MIRELLA DE SISTO, PETR PLECHÁČ:
Metronom. Identifizierung von Varianten metrischer Muster
mittels lokaler Sequenzanpassung
(Übersetzt von *Botond Szemes*) 674
- PÉTER HORVÁTH:
Syntaktische Wiederholung in der kanonischen ungarischen
Dichtung 695
- BOTOND SZEMES:
Wörter im Netz. Eine netzwerkbasierte Darstellung
der Literaturgeschichte 734
- RÓBERT PÉTER:
Verborgene Effekte aufdecken. Der Reception Reader
als Werkzeug der Ideengeschichte 755

IN MEMORIAM 774

BÜCHER 776

HELIKON

IRODALOM- KULTÚRATUDOMÁNYI SZEMLE

1955–1962

Vegyes tartalmú számok

1963

1. sz. A komplex összehasonlító kutatások elvi kérdései
2. sz. Nemzetközi Összehasonlító Konferencia (Budapest, 1962)
3. sz. Amerikai prózairodalom
4. sz. Viták a realizmusról

1964

1. sz. Az összehasonlító irodalomtudomány nemzetközi szemléje
- 2 – 3. sz. A kelet-európai avantgárd
4. sz. Shakespeare-évforduló (vegyes szám)

1965

1. sz. Mai világirodalmi mozgalmak és irányok
2. sz. A szocialista realizmus kérdéseiről
3. sz. Nacionalizmus és kozmopolitizmus; eredetiség – utánzás – hatás fogalmi (Az AILC IV. Kongresszusa – Fribourg, 1964. – előadásaiából)
4. sz. A kelet-európai összehasonlító irodalomtörténet kérdései

1966

- 1 – 2. sz. Irányzatok és csoportok az 1920–30-as évek szovjet irodalmában
3. sz. Ezmék és művek a modern polgári irodalomban
4. sz. Irodalom és szociológia

1967

1. sz. Irodalom és folklór
2. sz. Pártosság, elkötelezettség, elkötelezetlenség
- 3 – 4. sz. A szovjet irodalomtudomány legújabb eredményeiből

1968

1. sz. A strukturalizmusról
2. sz. Az irodalmi irányzatok mint nemzetközi jelenségek (Az AILC V. Kongresszusa – Belgrád, 1967. – anyagából)
- 3 – 4. sz. Az irodalom és a társművészetek

1969

1. sz. Kelet-európai irodalmak a századfordulón
2. sz. Művészet – tömegkultúra – irodalom
- 3 – 4. sz. A számítógépek és a humán tudományok (vegyes szám)

1970

1. sz. A Fekete-Afrika irodalmáról
2. sz. Irodalom és összehasonlító módszer (vegyes szám)
- 3 – 4. sz. Modern stilsztika

1971

1. sz. Irodalom és társadalom (AILC VI. Kongresszus. Bordeaux, 1970)
2. sz. Irodalomelméleti viták Franciaországban
- 3 – 4. sz. A közép-európai humanizmus kérdései (Sopron, 1971)

1972

1. sz. Science fiction (a műfaj esztétikai és poétikai kérdései)

2. sz. Klasszikusaink és Európa
 3–4. sz. A szocialista országok irodalmának másfél évtizede
 1973
 1. sz. Műelemzés és műfajelmélet (vegyes szám)
 2–3. sz. Irodalomtudomány és szemiotika
 4. sz. A XVIII. század és a felvilágosodás irodalma
 1974
 1. sz. Az AILC kanadai kongresszusa (Montreal, 1973. augusztus 13–19.)
 2. sz. Az elsüllyedt kultúrák irodalma
 3–4. sz. Modern poétika
 1975
 1. sz. Irodalom, világirodalom, nemzeti irodalom
 2. sz. Az újabb Délkelet-Európa-kutatások
 3–4. sz. Az európai romantika
 1976
 1. sz. Szubkultúra és underground
 2–3. sz. Irodalom és irodalomtörténet Ausztriában
 4. sz. Tudomány-e az irodalomtudomány?
 1977
 1. sz. A retorika újjászületése
 2. sz. Az AILC VIII., budapesti kongresszusa (1976. augusztus 12–17.)
 Különböző kultúrákban eredő irodalmak kapcsolatai a XX. században
 3. sz. Az AILC VIII., budapesti kongresszusa.
 Összehasonlító irodalomtudomány és irodalomelmélet
 4. sz. A budai Egyetemi Nyomda szerepe a kelet-európai népek társadalmi,
 kulturális és politikai fejlődésében (1777–1848)
 Budapest, 1977. szeptember 5–8.
 1978
 1–2. sz. Kutatási irányok a 20-as évek szovjet irodalomtudományában
 3. sz. Érték és társadalom. Transzgresszív elemzések
 4. sz. Új magyar világirodalom-történet
 1979
 1–2. sz. Az ázsiai népek irodalma
 3. sz. A jugoszláv népek irodalma
 4. sz. Az egyéni és a kollektív a nyelvben és az irodalomban
 (FILLM XIV. Kongresszus, Aix-en-Provence, 1978)
 1980
 1–2. sz. Recepciókutatás és befogadásesztétika
 3–4. sz. Az orosz szimbolizmus
 1981
 1. sz. Az irodalom klasszikus modelljei – Az irodalom és a társművészetek –
 A regény fejlődése
 2–3. sz. Régi és új hermeneutika
 4. sz. Irodalom és felvilágosodás
 1982
 1. sz. A Vormärz-irodalom és néhány magyar vonatkozása
 2–3. sz. Új kutatási irányok a szovjet irodalomtudományban
 4. sz. Művelődéstörténet és Kelet-Európa

- 1983
1. sz. Az AILC X. Kongresszusa
 2. sz. Irodalomelmélet és beszédaktus-elmélet
 - 3 – 4. sz. Irányzatok a mai francia irodalomtudományban
- 1984
1. sz. Polémiák a francia forradalom előtt
 - 2 – 4. sz. Svájc népeinek irodalma – svájci irodalom?
- 1985
1. sz. A FILLM budapesti kongresszusa – A polonisztika Magyarországon
 - 2 – 4. sz. Az olasz irodalomtudomány napjainkban
- 1986
- 1 – 2. sz. A műfordítás távlatai
 - 3 – 4. sz. Színhagyományok és irodalom a mai Afrikában
- 1987
- 1 – 3. sz. A posztmodern amerikai irodalom
 4. sz. Hlebnyikov és az orosz avantgárd
- 1988
- 1 – 2. sz. Kanadai irodalmak
 - 3 – 4. sz. A stilisztika útjai és lehetőségei
- 1989
1. sz. Az empirikus irodalomtudomány elmélete
 2. sz. A felvilágosodás és nemzeti fejlődés
(A budapesti Nemzetközi Felvilágosodás Kongresszus anyagából)
 - 3 – 4. sz. A szövegkiadás új elmélete és gyakorlata: a szövegek keletkezés-kritikája
- 1990
1. sz. A mai nemzetközi folklorisztika
 - 2 – 3. sz. Irodalom és pszichoanalízis
 4. sz. A jelentésteremtő metafora
- 1991
- 1 – 2. sz. A biedermeier kora – nálunk és Európában
 - 3 – 4. sz. Hagyomány és modernizáció a mai kínai kultúrában
- 1992
1. sz. A frankofon irodalmak sajátosságai
 2. sz. Profizmus az irodalomtudományban
 - 3 – 4. sz. A Név hatalma
- 1993
1. sz. A konstruktivista irodalomtudomány
 - 2 – 3. sz. Elsikkasztott orosz irodalom
 4. sz. A mai lengyel irodalomtudomány
- 1994
- 1 – 2. sz. Az amerikai dekonstrukció
 3. sz. A kortárs olasz irodalom
 4. sz. Feminista nézőpont az irodalomtudományban
- 1995
- 1 – 2. sz. Posztszemiotika. A szubjektum-elméletek és a mai irodalomtudomány
 3. sz. A stílus diszkurzív elmélete
 4. sz. Rendszerelvű irodalomtudomány

- 1996
- 1 – 2. sz. Intertextualitás
 - 3. sz. Újraegyesült Németország – egységes német irodalom?
 - 4. sz. A posztkoloniális művelődésemélet
- 1997
- 1 – 2. sz. A félmúlt klasszikusai
 - 3. sz. Hermeneutika az orosz századelőn
 - 4. sz. A lehetséges világok poétikája
- 1998
- 1 – 2. sz. Az újhistorizmus
 - 3. sz. Kánonok a kis népek irodalmában
 - 4. sz. Textológia vagy textológiák?
- 1999
- 1 – 2. sz. A szó poétikája
 - 3. sz. Latin-amerikai irodalomelmélet
 - 4. sz. Kulturális antropológia és irodalomtudomány
- 2000
- 1 – 2. sz. A romantika tétjei
 - 3. sz. A korszakok alakzatai
 - 4. sz. (Új) filológia
- 2001
- 1. sz. Változatok a dialógusra
 - 2 – 3. sz. Dante a XX. században
 - 4. sz. Az interpretáció érvényessége
- 2002
- 1 – 2. sz. A *Poétika* újraolvasása
 - 3. sz. Autobiográfia-kutatás
 - 4. sz. A multikulturalizmus esztétikája
- 2003
- 1 – 2. sz. A minimalizmus
 - 3. sz. Mikrotörténetírás
 - 4. sz. Kísérleti irodalom
- 2004
- 1 – 2. sz. Petrarca: hermeneutika és írói személyiség
 - 3. sz. A hipertext
 - 4. sz. Wittgenstein poétikája
- 2005
- 1 – 2. sz. A kritikai kultúrakutatás
 - 3. sz. Régi az újban
 - 4. sz. Vico körei
- 2006
- 1 – 2. sz. Kritikai szubjektivizmus
 - 3. sz. Frege aktualitása
 - 4. sz. Relevancia
- 2007
- 1 – 2. sz. Alteritás, poétika, filozófia
 - 3. sz. Ökokritika
 - 4. sz. Etikai kritika

2008

- 1. sz. A második olvasat
- 2 – 3. sz. A közvetítés poétikája
- 4. sz. Az autonómia új esélyei

2009

- 1 – 2. sz. Eszmetörténet és irodalomtudomány
- 3. sz. Szimbólum- és allegóriaelméletek
- 4. sz. A jövőbelátás poétikái

2010

- 1 – 2. sz. Térpoétika
- 3. sz. A félre-értelmezett futurizmus
- 4. sz. A szerző poétikája

2011

- 1 – 2. sz. Testírás
- 3. sz. Meghekkelt valóságok
- 4. sz. Új gazdasági kritika

2012

- 1 – 2. sz. A Helikon repertórium 1955–2011
- 3 – 4. sz. Boccaccio 700

2013

- 1. sz. Narratív design
- 2. sz. Kognitív irodalomtudomány
- 3. sz. Corpus alienum
- 4. sz. Esztétika és politika

2014

- 1. sz. Cseh dekadencia
- 2. sz. Funkció történet és kontextuális-kulturális narratológia
- 3. sz. Az archívumok elméletei
- 4. sz. Komparatistikai kutatások az ezredfordulón

2015

- 1. sz. A kreatív írás-oktatás és a kortárs amerikai próza
- 2. sz. Transznacionális perspektívák az irodalomtudományban
- 3. sz. Horatius *Ars poeticája*
- 4. sz. Az ólomévek kultúrája és utóélete – A terrorizmus az olasz művészetekben és irodalomban

2016

- 1. sz. Az addikció kulturális és kritikai elméletei
- 2. sz. Biblioterápia, irodalomterápia
- 3. sz. Műfaj és komparatistika
- 4. sz. Szabadkóművesség. Új irányok a 18. századi európai maszonéria kutatásában

2017

- 1. sz. A százéves dada
- 2. sz. Hálózatelmélet és irodalomtudomány
- 3. sz. Sokarcú modernség és irodalomtörténet-írás
- 4. sz. Fénykép és irodalom

2018

- 1. sz. Tzvetan Todorov, a közvetítő
- 2. sz. Nem természetes narratológia

3. sz. Próza a posztmodern (próza) után

4. sz. Poszthumanizmus

2019

1. sz. Dehumanizáció: az elkövető alakja

2. sz. Térkép és irodalom

3. sz. Közép-európai komparatiztika

4. sz. Gérard Genette, a szerszámkészítő

2020

1. sz. Számítógépes irodalomtudomány

2. sz. Posztmodern gótika

3. sz. Posztszekularizáció

4. sz. Irodalmak Afrikában

2021

1. sz. Genetikus kritika

2. sz. Realizmusok

3. sz. Költői igazságosság

4. sz. Irányok a gyerekirodalom-kutatásban

2022

1. sz. Kultúrorvostan/Orvosbölcészlet

2. sz. Diagrammatológia

3. sz. Transzkulturális emlékezetkutatás

4. sz. Francia színházfilozófia. Mimészis

2023

1. sz. Krimi

2. sz. „Inklinációk”. Kortárs női filozófiák

3. sz. Narratív fordulat

4. sz. Ökodiskurzusok

2024

1. sz. Irodalmi adaptáció

2. sz. Etnofuturizmusok

3. sz. Az angol romantika a kortárs elméletekben

4. sz. Új elméletek kereszteződésében: A romantika francia aspektusai

2025

1. sz. Emlékezetkutatás Közép- és Kelet-Európában

2. sz. A neoavangárd (kelet-közép-európai tükrőben)

3. sz. Design és irodalom

4. sz. Kulturális evolúció: Nyelv és irodalom

HU ISSN 0017-999X

Kiadja az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja
Irodalomtudományi Kutatóintézet,
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató, Kecskeméti Gábor igazgató
Nyomdai előkészítés:
ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet
Tudományos Információs Osztály
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Hudecz Andrea
A fedél és a tipográfia Baranyai András munkája
Nyomdai munkák: Prime Rate Zrt., Budapest
Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

Terjeszti a Magyar Posta

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1089 Budapest, Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, a kézbesítőknél; e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu; faxon: +36-1-303-3440. További információ: +36-80-444-444. Példányonként megvásárolható az Írók Boltjában (1061 Budapest, Andrásy út 45.), a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar u. 40., tel.: +36-30-203-1769), a folyóirat 2016 előtti számai beszerezhetők az Argumentum Kiadónál (1085 Budapest, Mária u. 46., tel.: +36-1-485-1040, fax: +36-1-485-1041). Külföldön terjeszti a Batthyány Kultur-Press Kft. (H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6., tel./fax: +36-1-201-8891).

Előfizetési díj 2025-re: 6400 Ft

Egy szám ára: 1700 Ft

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

Nemzeti
Kulturális
Alap

*Folyóiratunknak ez a száma a Magyar Tudományos Akadémia
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg.*

Ára: 1700 Ft

Előfizetés egy évre: 6400 Ft

9 770057 999008 2 5 0 0 4